

Sprawiedliwość

Materiały dla nauczycieli

Opieka metodyczna i merytoryczna: Michalina Butkiewicz

teatr powszechny

Teatr, który się wtrąca

Michał Zadara

Reżyser teatralny i operowy, znany z innowacyjnego podejścia do polskiej klasyki. Jako pierwszy reżyser wystawił wszystkie części Dziadów Adama Mickiewicza bez skrótów (Teatr Polski, Wrocław, 2016). Poza Polską pracował w teatrach w Nowym Jorku, Berlinie, Wiedniu i Tel Awiwie. Prowadzi zajęcia z dramaturgii retorycznej w Akademii Teatralnej w Warszawie, w roku akademickim 2019/2020 będzie honorowym profesorem w Swarthmore College.

Zadara studiował teatr i politykę w Swarthmore College w Filadelfii, oceanografię w Woods Hole i reżyserię w Krakowie. Podczas studiów był asystentem lub współpracownikiem Małgorzaty Szczęśniak, Krzysztofa Warlikowskiego, Kazimierza Kutza, Jana Peszka, Armina Petrasa i Roberta Wilsona. Stworzył ponad 50 inscenizacji dramatycznych, operowych oraz multimedialnych, m.in. w takich teatrach, jak: Narodowy Stary Teatr w Krakowie; Nowy, Narodowy, Powszechny, Studio, Polski, Żydowski, Opera Narodowa, Buffo, Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie; Wybrzeże w Gdańsku; Współczesny, Polski, Capitol we Wrocławiu oraz Opera Wrocławska; Współczesny w Szczecinie; Maxim Gorki Theater oraz Komische Oper w Berlinie; HaBima w Tel Awiwie; Schauspielhaus w Wiedniu; Collective: Unconscious w Nowym Jorku; Polski w Bydgoszczy, Nowy w Łodzi.

Michał Zadara został za swoją pracę wyróżniony licznymi nagrodami. Jest laureatem Paszportu Polityki w 2007 r. „za imponującą aktywność twórczą i za przedstawienia przywracające wiarę w to, że teatr jest przestrzenią artystycznej wolności”. Otrzymał w roku 2014 Nagrodę im. Konrada Swinarskiego za Zbójców Schillera w Teatrze Narodowym w Warszawie. W roku 2016 Notatnik Teatralny poświęcił cały numer jego twórczości.

W roku 2013 Michał Zadara założył grupę CENTRALA, która zajmuje się produkcją nietypowych projektów artystycznych. Praca CENTRALI była pokazywana w Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Muzeum Historii Żydów Polskich oraz w USA (w Bostonie i Filadelfii).

Oprócz pracy w teatrze, Michał Zadara jest autorem kilku filmów niezależnych i instalacji wideo. W 2012 roku na zamówienie Muzeum Powstania Warszawskiego wykonał mozaikę z 31 000 kamieni, upamiętniającą cywilne ofiary Powstania Warszawskiego. Píše felietony polityczne dla Krytyki Politycznej, jest współinicjatorem ruchu Obywatele Kultury i gitarzystą zespołu All Stars Dancing Band.

Sprawiedliwość

reżyseria **Michał Zadara**

scenariusz **Michał Zadara** i **Nawojka Gurczyńska**

historycy **Daniel Przastek, Paweł Mrowiński,**

Michał Kujawski, Marcin Pasierbski

prawnicy **Paweł Marcisz, Jakub Urbanik, Rafał Kozerski**

koordynatorka projektu **Anita Cieślicka**

konsultacje kostiumograficzne **Arek Ślesiński**

inspicjentka **Barbara Sadowska**

asystenci prawni **Filip Rak, Artur Kula, Anna Banaś**

występują

Ewa Skibińska

Barbara Wysocka

Arkadiusz Brykalski

Wiktoria Loga-Skarczewski

To przedstawienie Boli. Boli jego prawda. Już dawno teatr nie nawiązywał wprost do dokumentów. Ba, na podstawie badań, nowych analiz dokumentów zostało stworzone. Artyści wspólnie z prawnikami i naukowcami starali się dociec prawdy o *Wydarzeniach Marcowych*, poszukać odpowiedzialnych za ich rozniecenie, za ich przebieg oraz skutki.

Marzec '68 znamy teoretycznie, podręcznikowo, ale...historia najczęściej opisuje wydarzenia faktograficznie: daty, nazwiska, czas trwania, przebieg z podziałem na fazy, ewentualnie skutki. Wszystko jest opisane beznamiętnie, często uzupełnione fotografiami osób, miejsc, zapiskami biorących udział w zdarzeniach. Przede wszystkim opisuje z perspektywy tych, którzy rozkręcają maszynę i sytuację, ewentualnie wypośredkowuje informacje. Teraz nastał okres, kiedy wprost mówi się o „nowej polityce historycznej”, ponieważ dotychczas *była ona zaniedbywana*.

W historycznym opisie nie ma losów jednostek, nie ma zwykłych ludzi, którzy zostali wciągnięci w wir zdarzeń i wypadków. Tych, których los diametralnie odmienił się na skutek wydarzeń politycznych wynikających z decyzji polityków. Najczęściej niektórzy z nich, aby utrzymać władzę lub aby ją zdobyć, decydują się na działania manipulacyjne, prowokują zachowania i reakcje, wykorzystują język dla wpływania na świadomość społeczeństwa, odbierają stopniowo wolności obywatelskie, a przede wszystkim dzielą naród, aby rządzić.

Tak dzisiaj mówi Andrzej Werblan:

„Przecież trzeba zobaczyć ten mechanizm. Gomułka nie był inicjatorem tej „antysyjonistycznej” kampanii. Inicjatywa wyszła z kręgów, najogólniej mówiąc, moczarskich lub im bliskich. Gomułka to zaakceptował, dał przyzwolenie. Wtedy, kiedy do rozruchów doszło, zgodził się, żeby użyć ...antysemickiej pałki?

Nie istnieje w tej sprawie nawet ślad decyzji, są poszlaki. Ja nie wiem, kto napisał te dwa artykuły, które rozpoczęły kampanię antysemitką. Jeden ukazał się w Trybunie Ludu, podpisany Alina Reutt, a drugi w PAX-owskim Słowie Powszechnym. To jest podpisane pseudonimami, nie wiadomo kto to napisał.”²

Przedstawienie *Sprawiedliwość* Michała Zadary koncentruje się właśnie na próbie określenia odpowiedzialności za te wydarzenia, ustaleniu czy można w dzisiejszych czasach pociągnąć do odpowiedzialności za to, co wydarzyło się w roku 1968 i w konsekwencji tych wydarzeń, w kolejnych latach. Historia bowiem mówi o wydarzeniach, ale niewiele lub nic o losach tych, którzy w ich wyniku ucierpieli. Samo odsunięcie od władzy nie wystarcza. Tak samo jak powiedzenie słowa *przepraszam*, nie zrekompensuje krzywd,

---

1. Modzelewski – Werblan. *Polska Ludowa. Rozmawia Robert Walenciak, Iskry, Warszawa 2017, s. 280 – 281.*

jakie ponieśli i ponoszą ludzie w wyniku nieodpowiedzialnych i partyjnych rozgrywek rządzących.

Wielką wartością tego przedstawienia jest dążenie do prawdy. Jednak czy udało się twórcom jej dociec? Spektakl jasno mówi, że na pewno udało się politykom uniknąć odpowiedzialności za swoje czyny.

Ja nie daję wiary słowom Andrzeja Werblana, które tutaj sama przytoczyłam, a który twierdzi, że nie zna autorów artykułów, które stały się zarzewiem do *Wydarzeń Marcowych*. Ktoś, kto do 1980 roku był członkiem Biura Politycznego KC PZPR na pewno w tamtych czasach i później, mógł spokojnie, gdyby tylko chciał, ustalić te nazwiska. Wynika więc, że albo nie chce ich zdradzić (z jakich powodów?), albo nie chciał wiedzieć...

Dla współczesnych, dla młodych, dla nas i naszych uczniów wynika jednak prawda najważniejsza: jako społeczeństwo powinniśmy dbać o takie standardy, aby każdy indywidualnie ponosił odpowiedzialność za swoje czyny. Jeżeli polityk/ osoba wpływa na rzeczywistość kraju, nawet gdy nie ma do tego tytułu prawnego, musi ponosić konsekwencje swoich działań.

Już chyba czas i na pewno stać nas na to mentalnie, aby w naszym kraju wiele do powiedzenia miało społeczeństwo, społeczeństwo obywatelskie, które opiera się na ponadczasowych wartościach: prawda, dobro, piękno. Do tej antycznej triady należy dodać słowo: wiedza. Bo życie społeczeństwa nie powinno opierać się na czyichś wyobrażeniach, lecz na wspólnych wartościach, poszanowaniu prawa, szacunku dla odmienności i drugiego człowieka. Na dialogu i debacie, która może poróżnić, ale nie może degradować. Społeczeństwo, dzięki samoświadomości i solidarności nie pozwoli politykom, aby dla załatwiania ich własnych interesów, wyciągali jak z kapełusza kolejne grupy i ...środowiska do wykluczenia.

Michalina Butkiewicz

Historia
Agata Szymaniak

TEMAT

Słowo jest jak pszczoła: posiada miód i żądło¹.

Historia w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej – poziom podstawowy. Zgodna z podstawą programową. Pierwsza z cyklu lekcji poświęconych tematyce Wydarzeń Marcowych mająca na celu nakreślenie uczniom kontekstu historycznego dla przedstawienia Michała Zadary Sprawiedliwość. Lekcja odbywa się po obejrzeniu spektaklu przez uczniów.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica potrafi:

- pozyskiwać informacje dotyczące wydarzeń historycznych
- analizować źródła historyczne
- przygotować i wygłosić krótkie wystąpienie publiczne
- wymienić i krótko opisać etapy powstania państwa Izrael
- podać przyczyny, przebieg i skutki wydarzeń marcowych.

METODY DYDAKTYCZNE:

- zbieranie danych jakościowych:
  - wywiad indywidualny
  - poszukiwanie i analiza źródeł historycznych
- praca w parach (grupach) – analiza tekstu źródłowego
- wystąpienie publiczne
- krótki wykład
- pogadanka
- diagram ryby.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- przedstawienie Sprawiedliwość w reżyserii Michała Zadary – Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera
- tablica i marker
- komputer i rzutnik
- załączniki:

---

¹ <https://www.zamyslenie.pl/przyslowia/zydowskie/>

1. Marzec '68. *Między tragedią a podłością*, Wstęp, wybór i opracowanie Grzegorz Sołtysiak i Józef Stępień, seria *PRL w dokumentach*, wydawca: Profi, Warszawa 1998
2. Historia powstania państwa Izrael na podstawie podręcznika: – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek, Warszawa 2012 oraz stron internetowych:
  - <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/syjonizm;3981897.html>
  - <http://www.jhi.pl/psj/syjonizm>
  - <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973>
  - <http://www.polin.pl/pl/aktualnosci/2017/10/30/100-rocznica-deklaracji-balfoura>
  - http://www.izrael.badacz.org/historia/bulfor_deklaracja.html
  - <https://izraelodkuchni.wordpress.com/2016/04/30/alija-czyli-o-powrotach/>
  - <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/powstanie-izraela/>
  - <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1271046,Kryzys-sueski-wojna-o-kanal>
3. Mapa – Początki państwa izraelskiego – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek

CZAS: 2 godziny dydaktyczne.

Tydzień wcześniej zadaj uczniom pracę domową: GORĄCY TEMAT.

Polecenie:

Wciel się w rolę dziennikarza historycznego, który musi zebrać informacje na temat *Wydarzeń Marcowych*, które miały miejsce w Polsce w 1968 roku. Poszukaj informacji w dostępnych źródłach – Internecie i literaturze przedmiotu. Następnie przeprowadź wywiad z kimś, kto mógł być świadkiem tych wydarzeń, np.: z rodzicami, dziadkami lub innymi dorosłymi. Spróbuj opisać minione wydarzenia oczami swoich rozmówców. Pamiętaj o dziennikarskiej zasadzie sześciu pytań:

- KTO?
- CO?
- GDZIE?
- JAK?
- KIEDY?
- DLACZEGO?

Przed lekcją przygotuj salę lekcyjną, wieszając na ścianach, w różnych miejscach pracowni wydrukowane wcześniej cytaty, które dotyczą konfliktu izraelsko-arabskiego. Cytaty pochodzą z książki: *Marzec 68. Między tragedią a podłością. Seria: PRL w dokumentach* (zał. 1).

PRZEBIEG LEKCJI:

1. Sprawy organizacyjne (5 minut).

a) Praca z tekstem źródłowym – *Powstanie Państwa Izrael*.

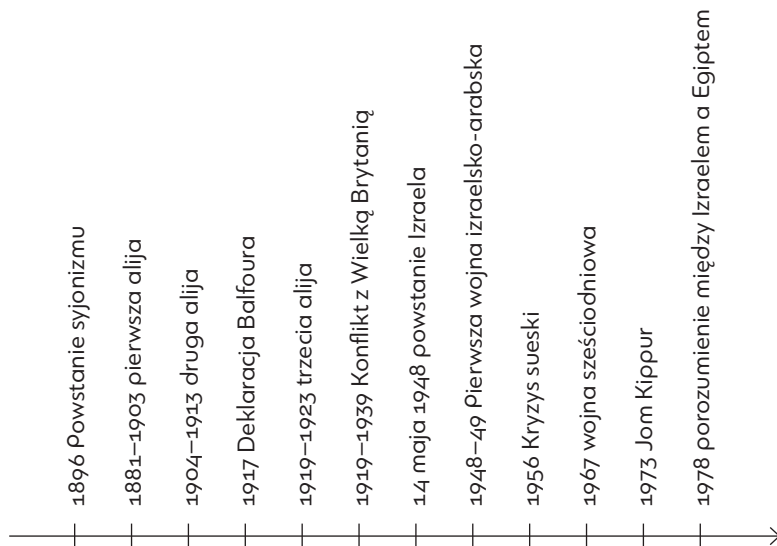
Podziel klasę na 10 par lub grup trzyosobowych i par (zależy od liczności klasy). Każdej grupie daj inny tekst źródłowy (zał. 2) dotyczący krótkiej historii powstania państwa Izrael.

Polecenie:

Zapoznaj się z otrzymanym tekstem. Wykorzystaj go do ułożenia krótkiego wystąpienia reporterskiego, podczas którego zaprezentujesz koleżankom i kolegom najważniejsze informacje znajdujące się w tekście. Wczuj się w rolę dziennikarza mówiącego do kamery. Możesz przygotować krótką notatkę – konspekt.

- b) Uczniowie prezentują swoje wystąpienia po kolei – zgodnie z chronologią wydarzeń.
- c) W tym czasie Ty lub uczeń/uczennica zapisujecie na tablicy omawiane fakty w formie osi czasu. Warto wyświetlić również mapę Bliskiego Wschodu w latach 1948–1982 (zał. 3).

wiek XIX i wiek XX.

2. Po prezentacji ostatniego ucznia dokonaj krótkiego podsumowania przedstawionych informacji, odwołując się do osi czasu i do wyświetlonej mapy.

3. Relacja pracy domowej – GORĄCY TEMAT:

- a) Poproś kilku uczniów (mogą być to ochotnicy) o przedstawienie pracy domowej.

Zapytaj: (pytania można dać uczniom przed wywiadami, żeby wiedzieli, jakich informacji poszukiwać):

- z jakich źródeł korzystaliście, szukając informacji na temat wydarzeń marcowych?
- z kim udało wam się przeprowadzić wywiady na ten temat?
- jaka była wiedza pytanych na ten temat?
- jaki był ich stosunek do poruszanego zagadnienia?
- jak na wydarzenia marcowe reagowały władze PRL?
- jak były one komentowane przez polityków i działaczy komunistycznych?
- jak komentowała je prasa i telewizja?
- jak wyglądały relacje ludzi w miejscach pracy, szkole czy na studiach?

- b) Gdy uczniowie prezentują wywiady, Ty zapisujesz najważniejsze informacje na tablicy, na przykład:

strajki studenckie
zdjęcie Dziadów z afisza
syjonizm
antysemityzm
Władysław Gomułka
Kazimierz Moczar
przymusowa emigracja
aresztowania
Adam Michnik
Jacek Kuroń
Karol Modzelewski
ZOMO

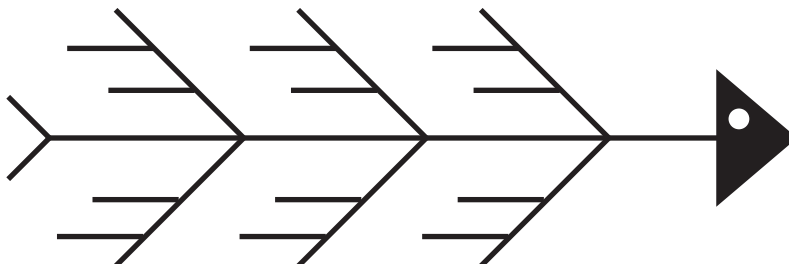
- c) Wprowadź uczniów w temat wydarzeń marcowych krótkim wykładem, w którym nawiążesz do zapisanych na tablicy wydarzeń i postaci.

4. Podsumowanie – diagram ryby:

Narysuj długą, poziomą strzałkę na środku tablicy. Określ razem z uczniami problem (skutek) i napisz go przy grocie strzałki. Określ główne przyczyny problemu, zadając sobie pytanie „Dlaczego?”. Poprowadź do strzałki głównej strzałki pomocnicze „ości”. Na końcach każdej z nich wpisz po jednej z określonych kategorii przyczyn.

Przeanalizuj z uczniami każdą kategorię i sformułuj przyczyny szczegółowe (mniejsze ości):

Wydarzenia Marcowe

Przyczyny:

1. Sytuacja międzynarodowa:
  - a) wojna izraelsko-arabska
  - b) praska wiosna
  - c) rewolta młodych
  - d) polityka międzynarodowa ZSRR
  - e) zimna wojna
  - f) ideologia syjonizmu.

2. Polityka wewnętrzna:
  - a) frakcja partyzantów – Mieczysław Moczar
  - b) odebranie władzy Władysławowi Gomułce
  - c) kryzys wewnętrzny – cenzura, działalność milicji
  - d) "antysyjonistyczne" wystąpienia
  - e) antysemityzm
  - f) czystki w szeregach PZPR oraz w urzędach i instytucjach państwowych: milicji, wojsku, organach bezpieczeństwa, administracji, na wyższych uczelniach.

3. Strajki studenckie:
  - a) zdjęcie z afisza inscenizacji Dziadów Adama Mickiewicza w Teatrze Narodowym w Warszawie, w reżyserii Kazimierza Dejmka z Gustawem Holoubkiem w roli Gustawa / Konrada
  - b) demonstracje brutalnie rozpędzone przez Milicję Obywatelską
  - c) Adam Michnik i Henryk Szlajfer usunięci z Uniwersytetu Warszawskiego.

- d) list otwarty Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego przeciw cenzurze
- e) aresztowania liderów ruchu protestacyjnego.

4. Skutki:

- a) stłumienie przez komunistów wystąpień młodzieży i inteligencji
- b) antysemicka agresja i zmuszenie około dwunastu tysięcy osób pochodzenia żydowskiego do opuszczenia Polski
- c) agresja wojsk Układu Warszawskiego w tym Ludowego Wojska Polskiego na Czechosłowację.

5. Podsumowanie:

Zapytaj uczniów/uczenice, jak rozumieją przysłowie żydowskie, które posłużyło jako temat lekcji: **Słowo jest jak pszczoła: posiada miód i żądło.** Jak można zinterpretować jego sens w kontekście lekcji?

Interpretując, zwróć uwagę młodzieży na fakt, że cała lekcja opiera się na słowach, które opisują wydarzenia marcowe i interpretują je. Słowa mają ogromną moc, za pomocą słów opisujemy rzeczywistość. Tworząc opinie i kreując poglądy innych na daną rzeczywistość, musimy słowami posługiwać się odpowiedzialnie, bo nieodpowiednio wykorzystane, mogą powodować zbiorowe tragedie i szerzyć nienawiść.

6. Praca domowa dla chętnych.

Polecenie:

Na następnej lekcji omówiona zostanie atmosfera panująca w tym czasie w Polsce. Abyście mogli lepiej zrozumieć ten problem, zachęcam do przeprowadzenia eksperymentu: przyjdź do szkoły ubrany/ ubrana w jedną lub kilka części garderoby na lewą stronę i zaobserwuj reakcje napotkanych osób na Twój strój.

Uwaga: Ćwiczenie dla chętnych. Uczeń ma prawo odmówić udziału w eksperymencie.

7. Bibliografia:

- Pisula Dorota, *ABC doradcy zawodowego*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2010.
- Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX*. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek, Warszawa 2012.

8. Netografia:

- <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/czarno-na-bialym-propaganda-marca-68,820603.html>
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/syjonizm;3981897.html>
- <http://www.jhi.pl/psj/syjonizm>

- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973>
- <http://www.polin.pl/pl/aktualnosc/2017/10/30/100-rocznica-deklaracji-balfoura>
- http://www.izrael.badacz.org/historia/bulfor_deklaracja.html
- <http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html>
- <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/powstanie-izraela/>
- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1271046,Kryzys-sueski-wojna-o-kanal>
- <https://polskiedzieje.pl/polska-rzeczpospolita-ludowa/wydarzenia-marcowe-1968.html>
- <https://www.zamyslenie.pl/przyslowia/zydowskie/>

ZAŁĄCZNIK NR 1

- a) Początek III wojny światowej
- b) Polska popiera stanowisko ZSRR, który opowiedział się po stronie arabskiej
- c) Izrael i mocarstwa zachodnie, a szczególnie USA są odpowiedzialne
- d) Agresja Izraela na Kraje Arabskie jak agresja Hitlera na Polskę
- e) Zagrożenie dla światowego pokoju i bezpieczeństwa Polski
- f) Barbarzyńskie metody stosowane przez Izrael względem jeńców i ludności cywilnej

Cytaty pochodzą z książki: *Marzec'68. Między tragedią a podłością*, wstęp, wybór i opracowanie Grzegorz Sołtysiak i Józef Stępień, seria PRL w dokumentach, wydawca: Profi, Warszawa 1998.

Źródło:

- KC PZPR Wydział Organizacyjny, Informacja nr 19/A/4317
- Notatka Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotycząca zebrania w studenckim Klubie „Babel”, Warszawa, 8 czerwca 1967
- Informacja KC PZPR na temat odgłosów po przemówieniu W. Gomułki na VI Kongresie Związków Zawodowych, Warszawa, 21 czerwca 1967

ZAŁĄCZNIK NR 2

A. Syjonizm

Syjonizm jest międzynarodowym ruchem zmierzającym do tego, aby Żydzi powrócili na Syjon, do ziemi Izraela, ziemi swoich przodków.

Idea stworzenia państwa żydowskiego na terenach starożytnego Izraela zrodziła się pod koniec XIX wieku. Za jej twórcę uznawany jest Teodor Herzl autor opublikowanej w 1896 roku rozprawy *Państwo żydowskie*. To właśnie on, widząc wzrost antysemityzmu w Niemczech i Austrii zaczął głosić

potrzebę powstania niezależnego państwa dla Żydów. Zamierzenia te realizowano poprzez zbieranie funduszy na zakup ziemi w Palestynie, na której osadzano kolonistów żydowskich, ale też poprzez zabiegi dyplomatyczne.

Herzl stanął na czele Światowej Organizacji Syjonistycznej, powołanej na I Kongresie Syjonistycznym w Bazylei, gdzie za cel ruchu uznano „stworzenie Żydom w Palestynie zagwarantowanego prawem domostwa”.

Skutkiem syjonizmu było odrodzenie języka hebrajskiego i rozbudzenie politycznej aktywności wśród Żydów we wschodniej Europie, gdzie zyskał on najsilniejsze poparcie.

Źródło:

- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/syjonizm;3981897.html>
- <http://www.jhi.pl/psj/syjonizm>
- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973>

B. „Deklaracja Balfoura”

Traktat pokojowy podpisany z Turcją po I wojnie światowej, w Sèvres w 1920 roku zakładał, że administrację w Palestynie przejęła Wielka Brytania na mocy mandatu przyznanego przez Ligę Narodów.

Przewidując koniec wojny i możliwość mandatu nad Palestyną, rząd brytyjski z listopada 1917 roku skierował, przez Balfoura (minister spraw zagranicznych w rządzie Lloyd'a Georga), pismo do lorda Rothschilda, przewodniczącego Brytyjskiej Federacji Syjonistycznej, stwierdzając, że „rząd Jego Królewskiej Mości przychylnie zapatruje się na ustanowienie w Palestynie domu dla narodu żydowskiego”. Dokument ten stał się znany jako „Deklaracja Balfoura” i był wielką zachętą dla syjonistycznych Żydów na całym świecie. Została ona poparta przez rządy Włoch i Francji, a następnie włączona.

„Ministerstwo Spraw Zagranicznych
2 listopada 1917 r.

Drogi Lordzie Rothschild,

W imieniu Rządu Jego Królewskiej Mości z przyjemnością przekazuję Panu następującą deklarację sympatii z dążeniami żydowskich syjonistów, jaka została przedstawiona i przyjęta przez Gabinet.

Rząd Jego Królewskiej Mości przychylnie zapatruje się na ustanowienie w Palestynie narodowego domu dla narodu żydowskiego i dołoży wszelkich starań, aby umożliwić osiągnięcie tego celu, przy czym jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że nie uczyni on nic, co mogłoby zaszkodzić obywatelskim czy religijnym prawom istniejących w Palestynie społeczności nieżydowskich oraz prawom i statusowi politycznemu, z jakich Żydzi korzystają w każdym innym kraju.

Byłbym wdzięczny, gdyby zechciał Pan zapoznać z tą deklaracją Federację Syjonistów.

Arthur James Balfour.”

Źródło:

- <http://www.polin.pl/pl/aktualnosci/2017/10/30/100-rocznica-deklaracji-balfoura>
- http://www.izrael.badacz.org/historia/bulfor_deklaracja.html

C. Alije

Od XIX wieku na terytorium Palestyny zaczęli napływać Żydzi. Przybycie imigrantów głównie z Europy zapoczątkowało pierwsze konflikty z Arabami tam mieszkającymi. Od setek lat wśród diaspory żydowskiej rozproszonej po całym świecie, utrzymywało się pragnienie posiadania własnego państwa i powrotu do Izraela.

W latach 1881-1903 do Palestyny napłynęła pierwsza fala żydowskich imigrantów. Była to tzw. pierwsza alija (dosłownie: „wstąpienie” – tak Żydzi mówią o powrocie do „ojczyzny swoich ojców”). Szacuje się, że w tym okresie osiedliło się w Palestynie około 25 tys. Żydów. Większość tamtych emigrantów pochodziła z Rosji i Europy Wschodniej, gdzie nasilały się prześladowania Żydów. Wtedy to do Palestyny przybyło 60 tysięcy Żydów. To właśnie ta druga fala dała podstawy przyszłego państwa Izrael.

W latach 1904-1913 do Palestyny przybyła kolejna fala żydowskich imigrantów. W drugiej aliji do Palestyny przybyło około 40 tys. Żydów. Zakładali wspólnoty rolnicze, nadmorskie miasto Tel Awiw i sieć małych osad rolniczych.

W latach 1919-1923 do Palestyny przybyła kolejna fala żydowskich imigrantów.

Źródło:

- <https://izraelodkuchni.wordpress.com/2016/04/30/alija-czyli-o-powrotach/>
- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973/>

D. Konflikt z Wielką Brytanią i Arabami

Liczba emigrantów żydowskich wzrosła w latach 1919 – 1939 ponad trzykrotnie. To spowodowało nasilenie już wcześniej istniejącego niezadowolenia Arabów tam mieszkających i początek konfliktów z Brytyjczykami i Żydami. Żydzi, których było 1 300 139, stanowili już niemal 30% ludności Palestyny.

Sprzeciw arabski stał się szczególnie widoczny w czasie powstania, które wybuchło 15 kwietnia 1936 roku. Te wydarzenia doprowadziły do ograniczenia imigracji ludności żydowskiej, a nawet do jej wstrzymania w 1945 roku. W Palestynie ciągle trwały starcia wszystkich ze wszystkimi: Arabów, Żydów i Brytyjczyków. Do najgłośniejszego zamachu doszło w Jerozolimie, gdzie został wysadzony w powietrze hotel „King Dawid”, w którym mieszkali przedstawiciele administracji brytyjskiej, przez działaczy żydowskiej organizacji terrorystycznej Irgun.

Źródło:

- <http://www.izrael.badacz.org/historia/mandat.html>
- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973/>
- Podręcznik – Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

E. Deklaracja niepodległości Izraela

Sytuacja w Palestynie zmieniła się zasadniczo po zakończeniu II wojny światowej. Opinia międzynarodowa, poruszona zbrodniami Holokaustu, poparła ideę utworzenia państwa żydowskiego. W tym czasie rozpoczął się masowy napływ Żydów do Palestyny, co pogorszyło i tak napięte stosunki z ludnością arabską. Obserwując narastający konflikt, Anglicy zdecydowali, aby jego rozwiązaniem zajęła się Organizacja Narodów Zjednoczonych.

29 listopada 1947r. ONZ podjęła rezolucję o utworzeniu w Palestynie dwóch państw – żydowskiego i palestyńskiego. Główne mocarstwa poparły powstanie tych państw, a światowa opinia publiczna traktowała to jako swego rodzaju zadośćuczynienie za ludobójstwo w czasie II Wojny Światowej.

Decyzja wywołała entuzjazm Żydów i niezadowolenie ludności arabskiej. Wkrótce doszło do starć zbrojnych między obydwoma narodami.

14 maja 1948 r. Żydzi proklamowali powstanie Izraela – państwa żydowskiego w Palestynie.

„...my, członkowie Rady Narodowej, przedstawiciele społeczności żydowskiej w Ziemi Izraela i ruchu syjonistycznego, zebraliśmy się tu dziś w dzień wygaśnięcia Mandatu Brytyjskiego nad Ziemią Izraela. Na mocy naturalnego i historycznego prawa oraz na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego

Narodów Zjednoczonych, niniejszym ogłaszamy powstanie Państwa Żydowskiego w Ziemi Izraela, które znane będzie jako Państwo Izrael.”

Źródło:

- <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/powstanie-izraela/>
- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973/>
- Podręcznik – Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

F. Pierwsza wojna izraelsko-arabska

Następnego dnia po ogłoszeniu niepodległości Izraela otaczające go państwa arabskie wypowiedziały mu wojnę. Był to początek pierwszej wojny izraelsko – arabskiej, która zakończyła się w 1949 roku porozumieniem o zawieszeniu broni. Mimo przewagi państw arabskich, Izrael odniósł zwycięstwo militarne i polityczne. Wojna ta zapewniła przetrwanie państwa żydowskiego, które powiększyło swoje terytorium o Zachodni Brzeg Jordanu oraz Strefę Gazy. Wygrana była możliwa dzięki silnemu poparciu dyplomatycznemu ZSRR. Wojna o niepodległość Izraela spowodowała równocześnie ucieczkę do ościennych państw około siedmiuset tysięcy Arabów z terenów Izraela, którzy otrzymali jedynie status uchodźców i umieszczenie w specjalnych obozach, które istnieją do dzisiaj.

25 stycznia 1949 roku odbyły się pierwsze wybory parlamentarne. Premierem został Dawid Ben Gurion, który sprawował swój urząd aż do 1963 roku. Podstawą polityki nowego państwa było zachowanie dotychczasowych granic i obrona przed wrogimi państwami arabskimi, które wzywały do bojkotu Izraela. W 1950 roku uchwalono ustawę o powrocie, która spowodowała wzrost liczby mieszkańców. Jednak szczególną rolę w uzdrowieniu gospodarczym Izraela miał kapitał amerykański. Ważne okazały się również kontrowersyjne wśród wielu polityków i obywateli Izraela fundusze z RFN dotyczące odszkodowań za prześladowania i zagładę ludności żydowskiej przez Niemców, w czasie II Wojny Światowej.

Źródło:

- <http://www.nowastrategia.org.pl/powstanie-i-przetrwanie-panstwa-izrael-w-latach-1948-1973/>
- <http://www.konflikty.pl/historia/czasy-najnowsze/powstanie-izraela/>

G. Kryzys sueski 1956

Izrael stał się wysoko rozwiniętym państwem. Otaczały go jednak wrogie kraje arabskie, które za wszelką cenę chciały się pozbyć Żydów z ziem do niedawna zamieszkałych głównie przez Arabów. Sytuacja w regionie zaczęła się zmieniać, kiedy w 1954 r. rządy w Egipcie objął Gamal Abdel Naser. Zdecydował on o nacjonalizacji dotychczas kontrolowanego przez kompanię Międzynarodową Kanału Sueskiego. W tej sytuacji zagrożony poczuł się nie tylko Izrael – Egipt zablokował przeprawę dla izraelskich statków – ale

niebezpieczeństwo groziło również europejskim potęgom kolonialnym – Francji i Wielkiej Brytanii. Wszystkie trzy państwa wspólnie opracowały plan ataku na Egipt.

W październiku 1956 r. wojska izraelskie wkroczyły na półwysep Synaj, a rządy Francji i Wielkiej Brytanii wystosowały ultimatum wzywające do zaprzestania walk w regionie Kanału Sueskiego. Zgodnie z planem Izrael zgodził się na te żądania, odrzucił je natomiast rząd egipski. Siły brytyjsko-francuskie pod pretekstem zdławienia konfliktu i ochrony żeglugi na tym ważnym szlaku uderzyły z powietrza na bazy egipskie oraz wysadziły w strefie Kanału Sueskiego desant morski i powietrzny. Egipt szybko został pokonany, jednak zwycięskie państwa pod naciskiem USA i ZSRR musiały zaprzestać działań i wycofać się. W ten sposób sukces militarny zmienił się w porażkę dyplomatyczną, która pokazała słabość dawnych mocarstw europejskich, ponieważ kanał pozostał ostatecznie w rękach egipskich.

Źródło:

- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1271046,Kryzys-sueski-wojna-o-kanal>
- Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy.* Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

H. Wojna sześciodniowa

Po dwóch wojnach arabsko-izraelskich na Bliskim Wschodzie nadal utrzymywało się napięcie. Dochodziło do incydentów zbrojnych, akcji sabotażowych i ostrzału izraelskich kibuców (rolnicze spółdzielnie produkcyjne) przez artylerię arabską. Obszar ten stał się miejscem, gdzie ścierały się wpływy polityczne Wschodu u Zachodu. Państwa arabskie, które nie uznawały Izraela, korzystały z pomocy ZSRR dostarczającym im broń oraz instruktorów wojskowych. Żydzi mogli liczyć na poparcie Stanów Zjednoczonych zaopatrujących ich w najnowszy sprzęt wojskowy.

Wkrótce rządzony przez prezydenta Nasera Egipt razem z Syrią i Jordanią zaczął przygotowywać się do kolejnego ataku na Izrael. Jednak władze w Tel Awiwie, dzięki działaniom swojego wywiadu, wiedziały o planowanej agresji i postanowiły ją uprzędzić. 5 czerwca 1967 r. wojska izraelskie dokonały nagłego ataku na pozycje państw arabskich. W najbliższej kampanii wojennej XX w. siły zbrojne Izraela w ciągu sześciu dni rozbiły armie Egiptu, Jordanii i Syrii. W wyniku tego konfliktu zarówno Egipt, jak i jego sojusznicy ponieśli jedną z największych i najbardziej spektakularnych klęsk XX wieku. Izrael zajął półwysep Synaj (Egipt), Zachodni Brzeg Jordanu (Jordania) wraz z Jerozolimą oraz syryjskie wzgórza Golan i w ten sposób opanował teren sześciokrotnie większy od własnego

Źródło:

- Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy.* Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

I. Jom Kippur

Przez najbliższe trzy lata państwa arabskie, dzięki pomocy ZSRR, odbudowywały swoje potencjały militarne. W 1973 r. Egipt i Syria podjęły próbę odzyskania ziem utraconych w wojnie sześciodniowej. 6 października, w dniu, kiedy przypadało największe żydowskie święto Jom Kippur (Dzień Pojednania), armie obydwu państw rozpoczęły skoordynowany atak na Izrael. Egipcjanie wkroczyli na półwysep Synaj, a Syryjczycy odbili wzgórze Golan. Były to jednak sukcesy przejściowe. W wyniku kontrofensywy izraelskiej wszystkie zdobyte tereny zostały ponownie utracone. Ostatecznie do zakończenia walk pod koniec października doprowadziło pośrednictwo USA i ZSRR.

Źródło:

Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy.* Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

J. Konflikt palestyński pod koniec XXw.

W 1978 r. w miejscowości Camp David w USA zawarto porozumienie między Izraelem a Egiptem. Był to pierwszy kraj arabski, który uznał istnienie Izraela i nawiązał z nim stosunki dyplomatyczne. To wydarzenie nie zakończyło konfliktów w tym regionie świata. Palestyńczycy nie zaprzestali walk o niepodległość. W 1964 r. powstała Organizacja Wyzwolenia Palestyny kierowana przez Jasira Arafata.

W 1987 r. w obozach uchodźców palestyńskich w Strefie Gazy, za Zachodnim Brzegu Jordanu i wschodniej Jerozolimie doszło do wybuchu intifady – masowego powstania przeciwko okupacji Palestyny przez Izrael. Izrael odpowiedział ostrzałem. W Oslo w 1993 r. podpisano umowy o wzajemnym uznaniu Izraela i OWP, wycofaniu wojsk izraelskich ze Strefy Gazy i z Zachodniego Brzegu Jordanu oraz stopniowym tworzeniu niepodległego państwa palestyńskiego.

Źródło:

Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy.* Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012.

KONFLIKTY NA BLISKIM WSCHODZIE

POCZĄTKI PAŃSTWA IZRAELSKIEGO

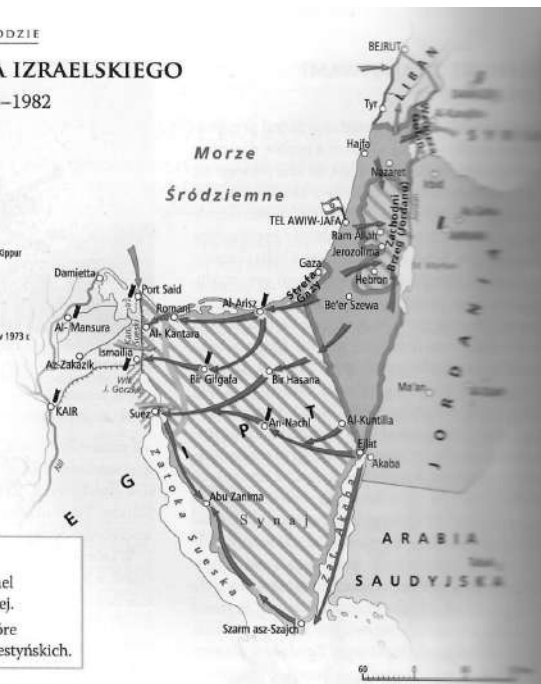
Bliski Wschód w latach 1948–1982

LEGENDA

- granice państw w 1999 r.
- miejsca proklamowania państwa Izrael 14 V 1948 r.
- ziemie zajęte przez Izrael do listopada 1956 r.
- bombardowania izraelskie podczas wojny sześciodniowej 5–10 V 1967 r.
- tereny zajęte przez Izrael w 1967 r.
- ziemie zajęte przez Izrael w 1973 r. podczas wojny Jom Kippur
- obszary Libanu zajęte przez Izrael w 1982 r.
- granica Izraela w 1999 r.
- Działania wojenne:**
- wojsk brytyjsko-francuskich 5–6 XI 1956 r.
- wojsk izraelskich podczas wojny sześciodniowej
- wojsk egipskich i syyjskich podczas wojny Jom Kippur w 1973 r.
- wojsk izraelskich w 1982 r.

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż tereny zajęte przez Izrael w wyniku wojny sześciodniowej.
2. Wymień państwa arabskie, które opanowały części terenów palestyńskich.

Źródło:

Podręcznik – *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych. Zakres podstawowy*. Stanisław Roszak, Jarosław Kłaczek Warszawa 2012

Wiedza o społeczeństwie
Agata Szymaniak

TEMAT

Gdy plujesz w górę, zasłoń twarz².

Druga z cyklu lekcji poświęconych tematyce *Wydarzeń Marcowych*, której celem jest przedstawienie i uświadomienie uczniom atmosfery panującej w Polsce w tym okresie.

Wiedza o społeczeństwie w szkole ponadgimnazjalnej – poziom podstawowy i poziom rozszerzony.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica potrafi:

- opisać eksperyment Jane Elliott – *Niebieskoocy*
- wyrazić swoją opinię i ją uargumentować
- wyjaśnić, na czym polega dyskryminacja i jakie są jej przejawy
- scharakteryzować mowę nienawiści władz PRL-u
- wymienić czynniki, które kształtowały atmosferę w 1968 roku w Polsce
- wyjaśnić na czym polegała propaganda antysyjonistyczna
- wyjaśnić pojęcie: *rozproszenie odpowiedzialności* i określić konsekwencje tego zjawiska.

METODY DYDAKTYCZNE:

- eksperyment
- analiza źródeł: *Niebieskoocy*; przemówienie Władysława Gomułki
- wykład
- pogadanka
- dyskusja
- burza mózgów.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- tablica i marker
- komputer i rzutnik
- **„Trzeba żyć w obcym kraju, żeby zrozumieć”** – wiersz pochodzi z podręcznika *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć*

---

2 <https://www.zamyslenie.pl/przyslowia/zydowskie/>

z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich, Hunter-Geboy C., Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009 – (zał. nr 1)

- *Niebieskoocy – eksperyment Jane Elliott* – fragment filmu znajduje się m.in. na stronie: <https://www.dailymotion.com/video/xwnfv3> (od 45 do 53 minuty)
- **Władysław Gomułka – Antysyjonizm** – przemówienie wygłoszone 19 marca 1968 r. na zjeździe PZPR w Warszawie – <https://www.youtube.com/watch?v=livaHrj2kg4>

CZAS: 2 godziny dydaktyczne.

PRZEBIEG LEKCJI:

- 1. Eksperyment** – omów eksperyment zaproponowany na poprzedniej lekcji. Zapytaj uczniów:
  - a) Czy trudno było przystąpić do eksperymentu?
  - b) Jakie uczucia wam towarzyszyły przed i podczas eksperymentu?
  - c) Jak reagowali na wasz wygląd inni napotkani ludzie – na ulicy, w komunikacji miejskiej czy w szkole (Zadanie domowe po lekcji historii).

- 2. Niebieskoocy** – eksperyment Jane Elliott (fragment od 45 do 53 min):

Film znajduje się m.in. na stronie: <https://www.dailymotion.com/video/xwnfv3>

Wprowadź uczniów w temat filmu:

Obejrzyjcie filmowy zapis ćwiczenia, które Jane Elliott po raz pierwszy przeprowadziła w 1968 roku. W swoim domu w stanie Iowa Elliott opowiada, jak proste ćwiczenie, które przeprowadziła ze swoimi uczniami po zamordowaniu dr Martina Luthera Kinga Juniora, zmieniło jej życie.

Fragmenty jej lekcji i wywiady z byłymi uczniami potwierdzają, że warsztat Jane Elliot sprawił, iż stali się bardziej wrażliwi na problem rasizmu.

Podejście Jane Elliott jest szczególnie trafne dzisiaj. Pokazuje niezbicie, że nawet bez prawnej dyskryminacji, mowa nienawiści, obniżone oczekiwania i odrzucające traktowanie mogą mieć niszczyielski wpływ na osiągnięcia osób z grup mniejszościowych.

- 3. Zagadnienia do pogadanka po obejrzeniu fragmentu filmu:**

- a) Ze względu na jakie kryterium Jane Elliott podzieliła dzieci w swojej klasie?
- b) Czy jest to powszechnie akceptowalne przez społeczeństwo kryterium? Dlaczego?
- c) Jak ten eksperyment wytłumaczyła dzieciom?
- d) Jakie wytyczne dostały dzieci od nauczycielki?
- e) Jakie były reakcje dzieci po zakończeniu eksperymentu?
- f) Jakie uczucia im towarzyszyły podczas zdejmowania kołnierzy?

- g) Jakie były reakcje rodziców?
- h) Jaka była reakcja społeczności lokalnej?
- i) inne...

4. Poczuć dyskryminację – ćwiczenie:

(ćwiczenie pochodzi z publikacji – *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*):

- a) Przeczytaj wiersz napisany przez dziewczynę, która imigrowała ze swojego kraju pochodzenia.
- b) Po przeczytaniu go zrób krótką pauzę, aby zwiększyć efekt.
- c) Poproś młodzież, aby napisała na kartkach swoje reakcje/refleksje na temat tego wiersza.
- d) Po 5-10 minutach, poproś młodzież o utworzenie 3-osobowych grup i porozmawianie o zapisanych refleksjach.
- e) Przeznacz około 10 minut na dyskusję, następnie poproś wszystkie osoby, żeby wróciły na swoje miejsca.
- f) Podsumujcie ćwiczenie dyskusją w całej grupie. Posłuż się pytaniami znajdującymi się poniżej.

Dyskusja – pytania do grupy:

1. Co myślicie o tym wierszu?
2. Jak myślicie, dlaczego ta dziewczyna, Noy Chou, napisała swój wiersz?
3. Czy kiedykolwiek ktokolwiek traktował Was w taki sposób? Jak się czuliście i czuliście? Co zrobiliście i zrobiliście?
4. W jaki sposób koledzy i koleżanki z klasy dyskryminowali Noy Chou?
5. Jeśli byłabyś lub byłbyś na miejscu autorki wiersza, co byś powiedziała/a albo zrobił/a, żeby inne osoby Ciebie zaakceptowały?
6. Jeśli Noy Chou byłaby w waszej klasie i widziałabyś/wiedziałabyś, że coś takiego się dzieje, co byś zrobił/zrobiła?
7. Dlaczego ludzie często boją się przeciwstawić dyskryminacji i uprzedzeniom?
8. Jakie negatywne konsekwencje mogą mieć opisane dyskryminujące zachowania? Dla bohaterki wiersza? Dla jej rodziny? Dla jej koleżanek i kolegów?

5. Władysław Gomułka – Antysyjonizm

Film znajduje się na stronie: <https://www.youtube.com/watch?v=livaHrj2kg4>

- a) Obejrzyjcie fragment przemówienia I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki, wygłoszonego 19 marca 1968 r. na zjeździe PZPR w Warszawie. Podczas wyświetlania tego filmu, zwróćcie uwagę na to:
  - Kto przemawia?
  - Jak przemawia? Mowa ciała.

- Kim jest publiczność, jak wygląda, jak reaguje na słowa Gomułki?
- Co głoszą napisy na transparentach?
- Jak komentowany jest konflikt na Bliskim Wschodzie?
- Kim są syjoniści? Co o syjonistach mówi Gomułka?

Podczas oglądania filmu uczniowie indywidualnie robią notatki. Po zakończeniu filmu omów z uczniami wyżej wymienione pytania:

- b) Dyskusja – pytania do grupy:
- Jakich narzędzi używają władze PRL do propagandy antysemickiej w Polsce?
  - Jakie hasła głosiły nagłówki gazet?
  - Jakie zarzuty stawia się syjonistom w Polsce?
  - Czy Żyd = Syjonista?
  - Jak uzasadnia się wyjazd polskich Żydów do Izraela?
  - Jaką retoryką posługuje się Gomułka mówiąc o polskich Żydach?
  - Co miał na myśli Władysław Gomułka mówiąc o 5 kolumnie?

c) Na koniec przytocz żart:

Otóż, jeden redaktor pyta drugiego: „powiedz, jak właściwie pisze się wyraz syjonista”? Drugi odpowiada: „sam dobrze nie wiem, ale przed wojną to się pisało przez ‘Ż’ z kropką”.

Ta opowieść pokazuje, że słowo „syjonista” w pierwszej dekadzie PRL było kojarzone jednoznacznie z Żydami, niemniej zwrot „syjonizm” nie był oczywisty. Można postawić tezę, że rzadko kto wiedział, co ono znaczy naprawdę.

6. Burza mózgów

Zapytaj uczniów/uczenice o to, kto ich zdaniem i jak tworzył atmosferę antysemityzmu w Polsce w 1968 roku. Podajcie konkretne przykłady, wykorzystując informacje przedstawione podczas lekcji.

Napisz na środku tablicy:

ATMOSFERA

Życie prywatne
 Życie publiczne
 Prawo
 Relacje w życiu codziennym

Media – telewizja + prasa
 Życie polityczne – władza
 Relacje w pracy, na studiach
 i w szkole
 Życie kulturalne

7. Podsumowanie burzy mózgów – kierunek rozważań:

Atmosferę panującą w Polsce w 1968 kształtowały władze PRLu, które wykorzystywały media do rozpowszechniania propagandy antysemitkiej. Ponadto osoby pochodzenia żydowskiego były szykanowane w miejscu pracy, zwalniane bez powodu, wyrzucane z uczelni lub zmuszane do służby wojskowej. To wszystko wpływało na życie publiczne i życie codzienne tych osób, które spotykały się z niechęcią zwykłych obywateli – sąsiadów, znajomych czy współpracowników.

8. Rozproszenie odpowiedzialności – pogadanka:

- a) Przytocz uczniom historię Kitty Genovese:
- kobiety, której krzyku nie chciano usłyszeć? Kitty Genovese wracała do swojego mieszkania, po pracy. Pod domem podszedł do niej mężczyzna i kilkakrotnie dźgnął ją w plecy nożem. Następnie wykorzystał ją seksualnie i ukradł jej 49 dolarów. Stało się to 13 marca 1964 roku nad ranem. Krzyki kobiety usłyszało aż 38 sąsiadów. Trwały one ponad pół godziny... Jeden z sąsiadów otworzył okno, usiłując odstraszyć agresora, krzycząc: „Zostaw tę dziewczynę w spokoju!”. Sprawilo to, że oprawca oddalił się od niej na kilka minut. Pozwoliło to maltretowanej Kitty Genovese wstać i przedostać się do holu budynku. Okazało się jednak, że po krótkim czasie Moseley wrócił, napadł Kitty Genovese, po czym ją zabił. Sprawca został szybko złapany dzięki dokładnemu opisowi świadków zdarzenia. Jedna para, wzięła krzesła i usiadła przy oknie, obserwując tę scenę przemocy.*
- b) Zapytaj uczniów/ uczennice dlaczego nikt nie wezwał pomocy?
 Najprawdopodobniej wymienione zostaną argumenty:
*Nie byli pewni, że są świadkami morderstwa
 Myśleli, że to kłótnia małżeńska
 Myśleli, że to pijacka awantura
 Nie chcieli się mieszać z powodu strachu...*
- c) Dokończ opowieść:
*Kilka dni po całym wydarzeniu cała społeczność nowojorczyków wstrzymała oddech, gdy w czasopiśmie The New York Times opublikowano całą serię obszernych artykułów ze szczegółami i bez owijania w bawełnę opisujących apatię, milczenie i nieludzką obojętność toczącą społeczeństwo nowojorskie. W taki sposób przedstawiły sytuację media.
 Mimo okrucieństwa i tragizmu tego, co stało się z Kitty Genovese, jej historia przysłużyła się psychologom społecznym i socjologom do stworzenia słynnej teorii **rozproszenia odpowiedzialności**, która mówi, że w sytuacji kryzysowej, wraz ze wzrostem liczby osób postronnych, wzrasta przekonanie, że to nie moja sprawa, bo kto inny zareaguje.*

d) Pytania do uczniów:

- Jak ludzie reagowali na atmosferę antysemitką w Polsce?
- Dlaczego reakcje zwykłych ludzi były tak zróżnicowane?
- Jak bronili Żydów przed nagonką władz?
- Czy brak reakcji w tej sytuacji jest przyzwoleniem na takie zachowanie?
- Czy osoby, które nie reagowały, są współwinne?
- Jakie konsekwencje poniosły władze PRL-u?
- Jakie straty poniosło społeczeństwo polskie? A może ponosi?

Tych odpowiedzi nie komentuj, lecz przeczytaj młodzieży wiersz Martina Niemöller – niemieckiego pastora i działacza antyhitlerowskiego:

Kiedy przyszli po komunistów, nie protestowałem. Nie byłem przeciw komunistą.

Kiedy przyszli po socjaldemokratów, nie protestowałem. Nie byłem przeciw socjaldemokratą.

Kiedy przyszli po związkowców, nie protestowałem. Nie byłem przeciw związkowcem.

Kiedy przyszli po Żydów, nie protestowałem. Nie byłem przeciw Żydem.

Kiedy przyszli po mnie, nikt nie protestował. Nikogo już nie było³.

9. Podsumowanie:

Gdy plujesz w górę, zasłoń twarz – tematem lekcji jest kolejne przysłowie żydowskie. Jak je rozumiecie w kontekście zagadnień podejmowanych w czasie lekcji?

Możliwe odpowiedzi:

Lekcja wiedzy o społeczeństwie jest próbą przedstawienia dyskryminacji różnych grup społecznych Polsce oraz podkreślenia, jak złożone jest to zjawisko. Często przybiera formę niezinstytucjonalizowaną, czyli opiera się na działalności zwykłych ludzi. To ludzie, tworząc atmosferę antysemitką, bądź nie sprzeciwiając się tej nagonce, przyłożyli cegiełkę do przymusowej emigracji wielu Polaków pochodzenia żydowskiego. Ludzie tworzą społeczeństwo. Całe społeczeństwo polskie ucierpiało po wydarzeniach marcowych.

10. Bibliografia:

Hunter-Geboy C., *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*, Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009.

Psychologia społeczna, Elliot Aronson i Robin M. Akert, Rok wydania: 2006
Wydawnictwo: Zysk i S-ka.

³ <http://wiersze.doktorzy.pl/kiedyprzyszli.htm>

11. Netografia:

- a) <https://www.dailymotion.com/video/xwnfv3>
- b) <https://tygodnik.tvp.pl/36172752/syjonisci-na-literze-z>
- c) <https://pieknoumyslu.com/kitty-genovese-nieslyszany-krzyk>

Noy Chou

Trzeba żyć w obcym kraju, żeby zrozumieć.

Jak to jest być odludkiem?

Jak to jest siedzieć w klasie, w której wszystkie osoby mają jasne lub brązowe włosy, a ty jedna masz je czarne?

Jak to jest, kiedy nauczyciel mówi: „Jeśli ktoś nie urodził się tutaj, niech podniesie rękę” i ty jesteś jedyna?

Jak już podniesiesz rękę, wszyscy na Ciebie patrzą i chichoczą, wskazując na Ciebie palcem.

Trzeba żyć w obym kraju, żeby zrozumieć.

Jak to jest, kiedy nauczyciel traktuje Ciebie jakbyś wychowała się i żyła tutaj od zawsze?

Jak to jest, kiedy jesteś całkowicie inna niż wszyscy?

Jak to jest, kiedy nosisz ubrania z twojego kraju, a ludzie myślą, że jesteś nienormalna, że coś takiego nosisz. A ty myślisz, że są ładne.

Trzeba żyć w obcym kraju, żeby zrozumieć.

Jak to jest, kiedy to zawsze Ty jesteś frajerką?

Jak to jest, kiedy różne osoby dokuczają Ci bez żadnego powodu?

Mówisz, żeby przestały, a one odpowiadają, że przecież nic Ci nie zrobiły.

W końcu, kiedy ciągle to robią, Ty nie możesz już tego wytrzymać.

Idziesz do nauczyciela i prosisz, żeby zrobił coś, żeby oni Ci nie dokuczali.

A oni mówią, że nic nie zrobili.

Wtedy nauczyciel pyta osobę, która siedzi obok Ciebie.

Ona odpowiada, że to prawda, „Oni nic jej nie zrobili”, a ty nie znasz już żadnej osoby, która może to podważyć.

Więc nauczyciel myśli, że kłamiesz.

Trzeba żyć w obcym kraju, żeby zrozumieć.

Jak to jest, kiedy nikt ciebie nie rozumie.

Śmieją się, ale Ty nie wiesz, że śmieją się z Ciebie, więc śmiejesz się z nimi.

Oni mówią: „Zwariowałaś? Śmiejesz się z siebie samej? Weź spadaj dziewczyno.”

Trzeba żyć w obcym kraju, gdzie nie ma języka, który rozumiesz.

Jak to jest, kiedy idziesz ulicą, a każda osoba, którą mijasz, gapi się na Ciebie?

Kiedy orientujesz się, próbujesz ukryć twarz, ale nie wiesz gdzie możesz się schować, bo wszędzie są Ci ludzie.

Trzeba żyć w obcym kraju, żeby to poczuć.

Źródło: Hunter-Geboy C., *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*, Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009.

Wiedza o społeczeństwie
Agata Szymaniak

TEMAT

---

*Tam, gdzie cię lubią, chodź
rzadko, tam, gdzie nienawidzą
— nie chodź nigdy⁴.*

Trzecia z cyklu lekcji poświęconych tematyce *Wydarzeń Marcowych*. Tym razem uczniowie poznają kilkoro obywateli polskiego pochodzenia żydowskiego, którzy zostali zmuszeni do wyjazdu z Polski.

Wiedza o społeczeństwie w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej – poziom podstawowy i/lub poziom rozszerzony.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica:

- wyjaśnia pojęcia – obywatelstwo i obywatel
- opisuje procedurę wyjazdu obywateli polskiego pochodzenia żydowskiego z Polski w 1968 roku
- wymienia prawa, jakie były zabrane obywatelom polskiego pochodzenia żydowskiego po wydarzeniach marcowych
- wymienia i krótko opisuje kilka historii postaci z marca 1968 roku.

METODY DYDAKTYCZNE:

- niedokończonego zdania
- burza mózgów
- praca w grupach: jakich praw chcesz się pozbyć?
- biografie – metoda graficzna
- wykład.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- tablica i marker
- komputer i rzutnik
- duże kartki papieru – na przykład z tablicy flipchart

---

⁴ <http://lifehacking.pl/zydowska-madrosz-przyszlowia-zydowskie-dla-rozwoju-osobistego/>

- załączniki:
  - **Jakich praw chcesz się pozbyć?** – *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*, Hunter-Geboy C Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009
  - Grafika – Paszportu Rzeczypospolitej Polskiej
  - Grafika Dokumentu Podróży – wydanego Polakom żydowskiego pochodzenia uprawniającego do wyjazdu z Polski, bez prawa powrotu
  - **Życie jako gra** – grafika planszy pochodzi z podręcznika: *KOSS część pierwsza, podręcznik dla uczniów gimnazjum*, CEO, CIVITAS, Warszawa 2003.

CZAS: 2 godziny dydaktyczne.

1. Dokończ zdania:

Wyświetl na rzutniku albo rozdaj każdemu uczniowi kartki z niedokończonymi zdaniami. Poproś, żeby dokończyli je własnymi słowami.

- a) Obywatelstwo oznacza, że _____
- b) Obywatel to _____
- c) Obywatel powinien _____
- d) Jeśli ktoś jest obywatelem Polski, to oznacza, że _____
- e) Obywatele tworzą społeczność, która jest _____
- f) Społeczność z którą się utożsamiamy to _____

Gdy zobaczysz, że uczniowie skończyli wykonywać zadanie, poproś kilka osób o przeczytanie całych zdań i omów każdą odpowiedź po kolei.

Zapytaj :

- a) Czy ważne dla Ciebie jest bycie obywatelem Polski?
- b) Jak ważne jest to dla Twoich rodziców?
- c) Jak ważne jest to dla osób starszych?
- d) Co czujesz wobec innych osób – obywateli polskich?
- e) Czy utożsamiasz się z polskimi obywatelami?
- f) Co decyduje o przynależności prawnej do danego państwa?
- g) Posiadanie jakich dokumentów sprawia, że czujemy się obywatelami państwa?

Odpowiedzi wysłuchaj bez ocen, korygując tylko ewentualne nieścisłości merytoryczne.

2. Czym dla mnie jest paszport? Burza mózgów:

- a) Wyświetl na rzutniku zdjęcie polskiego paszportu. Zrób burzę mózgów:
  - Co przychodzi wam do głowy, gdy widzicie ten dokument?
  - Co on dla was znaczy?

- Jakie daje możliwości?
- Co czuje osoba posiadająca paszport?

Obraz pochodzi ze strony: http://londynek.net/ukipedia/article?jdnews_id=2929437

- Poczekaj chwilę, następnie poproś osoby chętne o zapisanie swoich skojarzeń dookoła zdjęcia.
- Wyświetl kolejne zdjęcie, pozwól młodzieży przyjrzeć się:

Źródło: http://londynek.net/ukipedia/article?jdnews_id=2929437

d) Podsumuj:

W 1968 roku dawano ludziom bilety w jedną stronę, bez prawa powrotu. Zgodnie z poleceniem partii, wówczas PZPR, Biuro Paszportów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ustaliło nowe wytyczne określające zasady wydawania zgody na wyjazd. «Narodowość żydowska» nie była ustalana jedynie na podstawie deklaracji, lecz wymagała faktycznego żydowskiego pochodzenia. Kolejnym niezbędnym warunkiem wyjazdu było złożenie wniosku o zezwolenie na zmianę obywatelstwa, czyli de facto zrzeczenie się obywatelstwa PRL. W rezultacie wyjeżdżający nie byli uznawani za obywateli polskich i nie wydawano im paszportu, lecz tak zwany dokument podróży. Był to dokument specyficzny, gdyż stwierdzał przede wszystkim, kim jest jego posiadacz – „posiadacz niniejszego dokumentu podróży nie jest obywatelem polskim”.

Po uzyskaniu zgody władz następował okres nerwowych przygotowań do wyjazdu – dokument podróży wymagał wyjazdu z Polski w ciągu miesiąca. Emigranci wyprzedawali lub rozdawali wszystko to, czego nie mogli zabrać ze sobą. To, co władze pozwalały wywieźć, pakowano w skrzynie i wpisywano na listy urzędu celnego. Odprawy celne były wyjątkowo upokarzające i bogate w szykany. Ostatnim etapem emigracji było pożegnanie z pozostającą w Polsce rodziną i przyjaciółmi. Miejszem – symbolem wygnania – emigracji stał się Dworzec Gdański w Warszawie. To był dla emigrantów ostatni obraz Polski, moment, który najsilniej odcisnął się w ich świadomości.

3. Jakich praw chcesz się pozbyć?

- Poinformuj młodzież, że obywatele każdej społeczności mają pewne prawa i obowiązki. Obowiązki to rzeczy, które musimy wypełniać jako część naszych społeczności. Jest to pewnego rodzaju opłata za przynależenie do danej grupy. Natomiast prawa obywatelskie to konstytucyjnie zagwarantowane prawa obywatela danego państwa, których celem jest ochrona jego interesów.
- Zapytaj, czy są w stanie wymienić grupy ludzi, którym odmawiano w przeszłości lub współcześnie odmawia się praw? Zapisz odpowiedzi na tablicy.
- Podziel klasę na 3-4 osobowe zespoły. Każdej grupie daj kopertę, w której znajdują się papierowe kwadraty. Na każdym kwadracie znajduje się jedno z praw człowieka (zał. 1).

Instrukcja: Ułóżcie paski w taki sposób, żeby prawo, które wydaje się wam najważniejsze było na górze, a najmniej ważne na samym dole. (ok. 5 min.)

- Kiedy czas się skończy, poproś osoby chętne do przedstawienia listy każdej grupy.

Polecenie:

Przedstawcie życie swojego bohatera w formie graficznej. Możecie wykorzystać motyw gry, ścieżki, drabiny lub inny. Wyodrębnijcie ze swoich biografii tak zwane „kamienie milowe” – momenty, które były przełomowe w życiu każdego bohatera.

Na zakończenie wcielcie się w skórę swojego bohatera i podejmijcie decyzję: Jechać czy zostać?

Zaprezentuj wszystkim model trzech „W”:

1. **WYZWANIE** – decyzja, którą musisz podjąć
2. **WYBÓR** – jakie są możliwe rozwiązania?
3. **WERYFIKACJA** – konsekwencje każdego wyboru – pozytywne i negatywne

Przygotujcie dalszy ciąg historii waszej postaci, odpowiadając na pytanie:

Co by było, gdyby została?

Po upływie czasu przeznaczanego na to zadanie, każda grupa prezentuje swoje plakaty – wyeksponuj je np. przypinając do tablicy. Przedstawiają swoją postać – kim jest, czym się zajmuje oraz dlaczego niektóre wydarzenia z życia tej osoby przedstawiły jako „kamienie milowe”. Następnie przedstawiają alternatywne dokończenie historii. A na koniec cała grupa określa – na miejscu bohatera – wyjeżdżam czy zostaję?

Na koniec powtórz temat lekcji: **Tam, gdzie cię lubią, chodź rzadko, tam, gdzie nienawidzą – nie chodź nigdy.**

Poproś uczniów/uczennice, aby sami skomentowali pisemnie temat lekcji. Cytat jest dość wymowny sam w sobie.

4. Bibliografia:

- Hunter-Geboy C., *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*, Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009
- *KOSS część pierwsza, podręcznik dla uczniów gimnazjum*, CEO, CIVITAS, Warszawa 2003

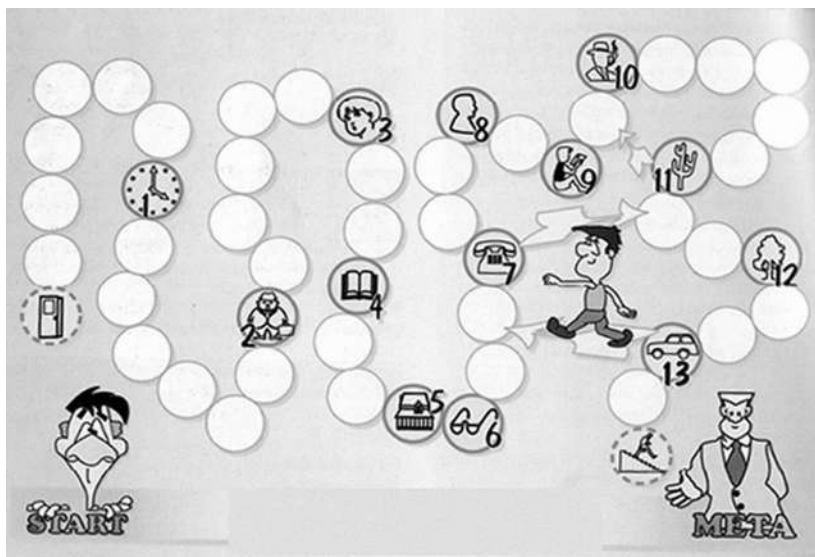
5. Netografia:

- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/628796,Wladyslaw-Gomulka-Nie-chcemy-by-w-naszym-kraju-powstala-piata-kolumna>
- <http://kontrateksty.pl/files/news/20060408121738.html>
- <http://www.fzp.net.pl/marzec-68/jak-pozbyto-sie-zydow-w-1968-r>

ZAŁĄCZNIK NR 1

PRAWO DO ŻYCIA I WOLNOŚCI	RÓWNOŚĆ WOBEC PRAWA, WOLNOŚĆ OD DYSKRYMINACJI
WOLNOŚĆ WYZNANIA, MYŚLI I SUMIENIA	PRAWO DO UCZESTNICZENIA W RZĄDACH, MOŻLIWOŚĆ GŁOSOWANIA
OCHRONA PRYWATNOŚCI	DOSTĘP DO EDUKACJI
WYRAŻANIE WŁASNYCH POGLĄDÓW	PRAWO DO WYPOCZYNKU
MOŻLIWOŚĆ UCZESTNICZENIA W ŻYCIU KULTURALNYM TWOJEJ SPOŁECZNOŚCI	WOLNOŚĆ OD TORTUR
UCZCIWY PROCES SĄDOWY	

Źródło: Hunter-Geboy C., *Edukacja Bez Tabu. Podręcznik do prowadzenia zajęć z młodzieżą na temat seksualności i relacji międzyludzkich*, Wydanie pierwsze, Gdańsk 2009

ZAŁĄCZNIK NR 2

Źródło: KOSS część pierwsza, podręcznik dla uczniów gimnazjum, CEO, CIVITAS, Warszawa 2003

Aleksander Ford

Mawiano o nim: artysta, car, pan pułkownik...Wszystko poniekąd było prawdą. Szorstki i władczy, jednak lubiany przez członków ekip filmowych jako wybitny fachowiec i człowiek rzetelny. Do 1968 roku był wielkorządcą polskiej kinematografii, ale też i jej dynamicznym organizatorem. To on, jako pułkownik WP, zarządził rekwizycję sprzętu filmowego z berlińskiego Babelsbergu, co umożliwiło natychmiastowe rozpoczęcie produkcji filmowej. On organizował zespoły filmowe, w których rozwinęli swoje talenty Andrzej Wajda, Andrzej Munk, Wojciech Has, Kazimierz Kutz...

Urodził się w Kijowie, w rodzinie żydowskiej Dawida jako Mosze Lifszyc. Studiował historię sztuki w Uniwersytecie Warszawskim. Jako reżyser debiutował na początku lat 30-tych. Pierwszym ważniejszym filmem, który przyniósł mu rozgłos, był zrealizowany w 1932 roku „Legion ulicy”. W tymże samym roku autor wyjechał do Palestyny, by zrealizować cykl filmów dokumentalnych o osadnikach żydowskich: „Sabra”, „Kronika palestyńska”, „Makabiada”. Kolejnym obrazem podejmującym tematykę żydowską była ukończona w 1936 roku „Droga młodych”. W czasie II wojny światowej Ford przebywał w Związku Radzieckim, gdzie związał się z Czołówką Filmową, następnie z Wytwórnią Filmową Wojska Polskiego – przekształconą w 1945 roku w Państwowe Przedsiębiorstwo „Film Polski”. Z tego okresu pochodzą filmy: „Przysięgamy ziemi polskiej” oraz „Majdanek – cmentarzysko Europy”, pierwszy w Europie wiarygodny dokument o hitlerowskich obozach śmierci. Po wojnie zrealizował szereg głośnych filmów, m.in. „Ulicę Graniczną” – która była pierwszym filmem fabularnym o zagładzie warszawskiego getta, „Młodość Chopina”, socrealistyczną „Piątkę z ulicy Barskiej”. Wyreżyserował także pierwszą polską superprodukcję – film „Krzyżacy”, który cieszył się rekordową frekwencją, gromadząc 33 mln widzów i który uzyskał nominację do amerykańskiej nagrody Oscara. W latach 1948–1968 był wykładowcą w Łódzkiej Szkole Filmowej – jego uczniami byli m.in. Polański i Wajda. W latach 1954–1956 był tam dziekanem. Należał do PZPR.

W 1968, w wyniku antysemitkiej nagonki, będącej następstwem wydarzeń marcowych, został pozbawiony prawa do pełnienia jakiegokolwiek funkcji w kinematografii.

Źródło: <http://www.filmweb.pl/person/Aleksander+Ford-12812#>

Anna Frajlich-Zajac

Urodziła się 10 marca 1942 roku w osadzie Katta Tałdyk koło Osz w Kirgistanie (wówczas ZSRR). Przyszła na świat jako dziecko pary Żydów lwowskich, którzy wyjechali w głąb Związku Radzieckiego (wrócili do Polski w roku 1946). Młodość spędziła w Szczecinie, tam też zdała maturę (1960).

Debiut prasowy w roku 1958 w „Głosie Szczecińskim” i w „Naszym Głosie” (polskojęzyczny dodatek do żydowskiego dziennika „Folks-Sztyme”). W latach 1960-65 studiowała polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim (praca magisterska o Stanisławie Brzozowskim). Po studiach była sekretarką niewidomego pisarza Jacka Szczygła, a następnie, do roku 1969, pracowała pod jego kierunkiem w redakcji pisma „Niewidomy Spółdzielca”. Przełomowym czasem w jej biografii, podobnie jak w życiu sporego odłamu polskiej inteligencji, była narastająca od wojny izraelsko-arabskiej w roku 1967 fala odgórnie inspirowanego i sterowanego antysemityzmu, określana potocznie mianem „Marzec 1968”.

Źródło: <http://culture.pl/pl/tworca/anna-frajlich-zajac>

Ida Kamińska

Córka aktorów Estery Racheli i Abrahama Izaaka Kamińskich, matka Ruth Turkow. Jako pierwsza aktorka z krajów komunistycznych została nominowana do Oskara. Urodziła się 4 września 1899 roku w Odessie.

W 1916 roku zakończyła edukację szkolną i zadebiutowała na deskach Teatru Żydowskiego prowadzonego przez jej rodziców. Później grywała m. in. w Teatrze Centralnym w Lesznie i Trupie Wileńskiej. Wraz z mężem Zygmuntem Turkowem prowadziła Warszawski Żydowski Teatr Artystyczny w latach 1924 – 1928. Od 1931 do 1932 roku przebywała na występach w Belgii i Francji. W 1933 roku założyła własny zespół teatralny działający w Teatrze Nowości.

Po wybuchu II wojny światowej schroniła się we Lwowie, gdzie kierowała Państwowym Teatrem Żydowskim. W 1941 roku Niemcy napadły na ZSRR i Ida Kamińska uciekła do ukraińskiego Równego, a potem do Frunze, stolicy Kirgistanu. Tam pracowała w miejscowej filharmonii i kilku innych radzieckich miastach. Do Polski wróciła w 1947 roku. W latach 1949 – 1953 była dyrektorem państwowego teatru żydowskiego w Łodzi. Od 1953 do 1955 roku kierowała Dolnośląskim Teatrem Żydowskim we Wrocławiu. W 1955 objęła kierownictwo w teatrze prowadzonym niegdyś przez jej rodziców – Teatrze Żydowskim im. Estery Racheli Kamińskiej w Warszawie.

Nominację za najlepszą rolę kobiecą otrzymała w 1967 za rolę sklepikarki w czechosłowackim filmie „Sklep przy głównej ulicy”. W latach 1956–1960, po kolejnych falach emigracji Żydów z Polski, publiczność Idy Kamińskiej malała, dlatego aktorka wyjeżdżała coraz częściej na tournée po Europie, do obu Ameryk, Izraela Australii. W 1966 wyjechała wraz z zespołem do USA na tournée, gdzie odniosła wielki sukces. W 1967 nakręcono o niej film dokumentalny pt. *Jej teatr*.

Źródło: <http://www.filmweb.pl/person/Ida+Kami%C5%84ska-80646>

Irena Lasota

Urodzona 25 VII 1945 we Francji (jako Irene Hirszowicz). 1962-1968 studentka Uniwersytetu Warszawskiego, kierunek filozofia.

Od 1948 w Polsce. Od 1958 członek Hufca Walterowskiego ZHP (komentant Jacek Kuroń). W 1964 w ZMS, współzałożycielka (z Teresą Bogucką, Maciejem Czechowskim, Józefem Dajczgewandem i Wiktoorem Góreckim) niezależnej grupy samokształceniowo-dyskusyjnej. W latach 1966-1967 kolporterka przepisywanych na maszynie nielegalnych tekstów, 1967/1968 współredaktor i kolporterka ulotek rozprowadzanych na UW. 1967-1968 asystentka redaktora w wydawnictwie Wiedza Powszechna.

30 I 1968 uczestniczka demonstracji przeciwko zdjęciu ze sceny Teatru Narodowego w Warszawie *Dziadów* w reż. Kazimierza Dejmka.

Irena Lasota, wówczas 22-letnia studentka filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, była aktywną uczestniczką tamtych wydarzeń. Zasiadała wśród rozemocjonowanej publiczności na ostatnim spektaklu *Dziadów* 30 stycznia, a po zdjęciu przez PRL-owskie władze tego spektaklu, uczestniczyła w zbieraniu podpisów pod petycją domagającą się przywrócenia wystawień tej inscenizacji dramatu Adama Mickiewicza. Pod petycją podpisało się ponad trzy tysiące osób. W połowie lutego 1968 roku Irena Lasota przesłała ten protest do marszałka Sejmu.

Trzy tygodnie później, 8 marca 1968 roku, podczas słynnego wiecu na Uniwersytecie Warszawskim, odczytuje petycję wzywającą od przywrócenia Adama Michnika i Henryka Szlajfera, wcześniej relegowanych z uczelni oraz do zaprzestania represji wobec studentów. Uczestniczka delegacji na rozmowy z prorektorem UW (z Ryszardem Bugajem, Marcinem Królem, Michałem Osóbką-Morawskim, Jadwigą Staniszkis, Barbarą Toruńczyk).

Entuzjastkę filozofii i Leszka Kołakowskiego aresztowano i osadzono w warszawskim więzieniu na Rakowieckiej, a następnie kolegium do spraw wykroczeń skazało ją na dwa miesiące pozbawienia wolności za to, że podeptała butami publiczną ławkę. Na tę ławkę weszła, żeby odczytać tekst marcowej rezolucji. I ta ławka stała się symbolem tego studenckiego protestu.

Irena Lasota to jedna z najważniejszych postaci Marca 1968 roku. Kiedy mówimy o tym, co wtedy działo się w Polsce, jej nazwisko jest jednym z tych, które pada najczęściej. I to nie tylko dlatego, że wymienił je podczas słynnego przemówienia z 19 marca 1968 roku na spotkaniu z aktywnym robotniczym Władysław Gomułka, I sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Janina Katz

Urodziła się w Krakowie w żydowskiej rodzinie. Podczas wojny była ukrywana przez polską rodzinę w Dobczycach. Po wojnie studiowała polonistykę i socjologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, pisała do krajowych pism literackich. Następnie pracowała przez kilka lat jako asystent na wydziale Socjologii i Filologii Polskiej. W latach 60 jej teksty ukazywały się w czasopiśmie literackich (m.in. w „Twórczości” i „Życiu Literackim”). Artystyczna działalność autorki między innymi stanowi obszar odzwierciedlający w szczególnie interesujący sposób problematykę granic języka, granicznych doświadczeń pisarki, a także jej transgranicznej czy też pogranicznej europejskiej biografii. W analizie twórczości Katz na uwagę zasługuje powiązanie problemu granic wypowiedalności losu żydowskiego everymana (na podstawie znanych scenariuszy ocalałych od Zagłady). Towarzyszą temu także interesujące opowieści o rzeczach, przedmiotach, pamiątkach rodzinnych, fotografiach, będące niejako ukrytą wersją niewyraźnej biografii pisarki. W 1969 roku doświadczyła antysemickiej nagonki.

Źródło: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/8454/Aleksandra%20Grzemska,%20%e2%80%9eEuropejka,%20obywatelka%20Danii,%20wieczna%20c5%bbyd%20c3%b3wka,%20dzielna%20Polka%e2%80%9d.%20O%20j%20c4%99zyku%20i%20to%20c5%bcsamo%20c5>

Halina Kowalska

Pierwszym nauczycielem mamy był jej ojciec – dyrygent w jednostce wojskowej w Suwałkach. Cała rodzina była „grająca”, a przechodnie stawali pod oknami domu, aby posłuchać muzyki. O czasach wojny Halina Kowalska nie lubiła rozmawiać. Straciła wówczas pierwszego męża, rozstrzelanego przez hitlerowców altowiolistę Henryka Trzonka. Sama artystka musiała się ukrywać wraz z dwójką małych dzieci ze względu na swoje żydowskie pochodzenie. Pomagało jej wielu ludzi, przede wszystkim muzyków: Wroński, Umińska, Dubiska, Wiłkomirski, Padlewski a przede wszystkim – Felicja Krysiewiczowa, profesorka śpiewu, siostra kompozytora Piora Perkowskeigo. W wieku lat 17 rozpoczęła naukę w Państwowym Konserwatorium Warszawskim, w klasie wiolonczeli u prof. Elego Kochańskiego. Studia ukończyła w maju 1939 r. Przed II wojną światową, będąc jeszcze studentką, występowała często w Polskim Radiu, m.in. ze sławnym pianistą Ludwikiem Ursteinem i ze swoim bratem – skrzypkiem Henrykiem Kowalskim. Jej koleżanką ze studiów była Grażyna Bacewicz, jedna z najsłynniejszych polskich kompozytorek. Z powodu żydowskiego pochodzenia Halina musiała ukrywać się w aryjskiej części Warszawy. W pomoc ukrywającej się Halinie i jej dwóch córek ratowanie zaangażowany był między innymi Jerzy Waldorff. Po wyzwoleniu Halina Kowalska rozpoczęła pracę w Polskim Radiu. Była współzałożycielką Warszawskiej Orkiestry Polskiego Radia i przez ćwierć wieku pełniła w niej funkcję koncertmistrza. Występowała też jako solistka. Z Władysławem Szpilmanem nagrała Introdokcję, Poloneza C-dur op.3 oraz Grand Duo

Concertant E-dur Fryderyka Chopina w serii Polskich Nagrań pt. „Dzieła wszystkie Fryderyka Chopina”. Kiedy zdawało się, że w życiu rodziny nastały spokojniejsze czasy, wybuchły wydarzenia marcowe 1968 roku.

Źródło: <https://um.suwalki.pl/moja-piekna-mama/>

Helena Wolińska

Urodzona w 1919 roku w Warszawie jako Fajga Mindla Danielak. W 1936 wstąpiła do Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, przed wojną rozpoczęła studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

W czasie II wojny światowej Wolińska uciekła z warszawskiego getta. Od 1 sierpnia 1942 do 31 lipca 1944 służyła w Gwardii Ludowej i Armii Ludowej, kierowała biurem Sztabu Głównego AL. Już wtedy, pod wdzięcznym pseudonimem „Lena”, była znana z niewyparzonego języka; jej wulgarny styl przerażał nawet innych stalinowców, ale bali się jej, bo niejednemu – ze względu na koneksje na szczytach komunistycznej władzy – złamała karierę, a nawet „załatwiła” odsiadkę.

Wieloletnim partnerem życiowym Wolińskiej był Franciszek Józwiak (członek WKP(b) i KPP, w czasie wojny szef sztabu komunistycznej partyzantki: Gwardii Ludowej i Armii Ludowej. Potem jeden z wpływowych działaczy PPR i PZPR – członek Biura Politycznego, przewodniczący Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, wiceprezes Rady Ministrów, poseł na Sejm, twórca Milicji Obywatelskiej i wiceminister bezpieczeństwa.) Wolińska pracowała najpierw w jego sztabie GL i AL, potem w MO. W roku 1949 została podpułkownikiem. Od 1 kwietnia 1949 w Ludowym Wojsku Polskim, m.in. w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej. 21 listopada 1950 roku usankcjonowała bezprawne aresztowanie szefa „Kedywu” Armii Krajowej gen. Augusta Emila Fieldorfa „Nila”, co w konsekwencji doprowadziło do śledztwa, skazania i zamordowania jednego z największych bohaterów Polski Podziemnej (dowody winy spreparowano). Wolińska zatwierdziła jego aresztowanie dopiero po 11 dniach od jego zatrzymania, nie przedstawiając do tego żadnych dowodów winy. Drugi raz złamała prawo 15 lutego 1951 roku, przedłużając areszt Fieldorfowi – podobnie jak poprzednio ex post (poprzedni nakaz obowiązywał do 9 lutego) i również bez opisanego czynu, który był mu zarzucany. Gen. Fieldorf został powieszony 24 lutego 1953 roku w więzieniu mokotowskim w Warszawie.

Kiedy w latach 50 Władysław Bartoszewski, jako więzień bezpieczeństwa, zwrócił się o przedstawienie mu nakazu aresztowania, pokazano mu kilka niewypełnionych, lecz podpisanych przez Wolińską blankietów. Oznaczało to, że może pozostawać „w śledztwie” tak długo, jak zechcą tego funkcjonariusze MBP. Akowiec, Juliusz Sobolewski po aresztowaniu przez Wolińską w 1953 roku, został skazany na karę śmierci i zmarł wskutek zbrodniczych praktyk w UB. 25 listopada 1954 Wolińska została zwolniona ze służby. W 1956 roku

wzięła ślub z Włodzimierzem Brusem-Zylberbergiem. W latach 1956-1957 dwie komisje prokuratora generalnego PRL Mariana Mazura, badające „łamanie socjalistycznej praworządności”, postawiły jej szereg poważnych zarzutów, objętych sankcją karną. Wówczas zwolniono ją jedynie z pracy „z uwagi na to, że charakter i rozmiar zarzutów z okresu pełnienia przez nią w naczelnej prokuraturze wojskowej kierowniczego stanowiska dyskwalifikuje ją jako prokuratora” i zdegradowano. Pracowała w Instytucie Nauk Społecznych przy KC PZPR, od 1957 była pracownikiem naukowym Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR, skąd zwolniono ją w 1968 w trakcie czystek antysemitycznych po Marcu 1968.

Źródło: <http://zolnierzniezolomni.com.pl/bestie/helena-wolinska>

Michał Hochman

Pochodzi z Lublina. Od dziecka był muzykalny i lubił śpiewać. Pamięta, że pierwsze pieniądze zarobił jako kilkulatek puszczając płyty na patefonie podczas zabawy tanecznej organizowanej przez zakład pracy ojca. Gdy był nastolatkiem, jego idolami byli Paul Anka, Elvis Presley, Bobby Darin, Bill Haley i Neil Sedaka, których piosenki śpiewał z zapisów fonetycznych, bo nie znał angielskiego. Z „Dianą” Paula Anki wygrał nawet młodzieżowy ogólnopolski konkurs piosenki. Jako szesnastolatek został wokalistą zespołu jazzowego przy domu kultury w Lublinie i brał udział w wielu konkursach dla młodych wykonawców. Na jednym z koncertów w Sali Kongresowej w Warszawie tak zaśpiewał „Itsy bitsy teenie weenie yellow polka dot bikini”, że widownia tupiąc (taki wtedy był zwyczaj) domagała się bisów. Tuż przed rozpoczęciem studiów geograficznych Michał pojechał na studencki obóz muzyczny. Poznał tam m.in. Zdzisławę Sośnicką, Teresę Tutinas, Urszulę Sipińską i członków kabaretu Cyrulik. To właśnie spotkanie z tymi ostatnimi spowodowało, że Michał Hochman przeszedł do historii polskiej muzyki rozrywkowej. „Jacek Dybek i Franciszek Serwatka napisali piosenkę „Konik na biegunach” i zaproponowali, żebym to ja ją zaśpiewał. Zaśpiewałem i zaczęło się. Występowałem w radiowych giełdach piosenki w Warszawie, festiwalu w Opolu, w radiowej Trójce. Dostawałem tysiące listów od fanów. W 1968 roku pojawiła się szansa nagrania płyty z zespołem Kawalerowie. Piosenki były przygotowane, studio zamówione, ale jeden z muzyków nie przyszedł na nagranie i rezerwacja studia przepadła.

„To był rok 1968, mój ojciec, który prowadził sklep z częściami motocyklowo-samochodowymi, z powodu swojego żydowskiego pochodzenia nie dostał przedłużenia koncesji. Musiał wyjechać z Polski.

Źródło: <http://www.dziennik.com/publicystyka/arttykul/wybralem-ameryke.-spelnione-muzyczne-marzenia-michala-hochmana>

Józef Hurwic

Urodził się w Warszawie 23 maja 1911 r. jako syn Wolfa i Soni (de domo Mereckiej). Był starszym bratem polskiej socjolog Ireny Nowakowskiej, popularyzatorem polskiej nauki, autorem wielu książek o polskich naukowcach, w tym o Marii Skłodowskiej-Curie. Dzięki tej pozycji zyskał miano najlepszego znawcy życiorysu dwukrotnej polskiej noblistki. W latach 20 ub.w. był uczniem eksperymentalnego żydowskiego niereligijnego gimnazjum z wykładowym językiem polskim. Po ukończeniu edukacji szkolnej studiował chemię na Politechnice Warszawskiej, gdzie w 1939 r. uzyskał tytuł magistra inżyniera. Po wybuchu wojny znalazł schronienie na ziemiach okupowanych przez ZSRR, początkowo we Lwowie, a po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w Kijowie. Po wstąpieniu do Armii Czerwonej w 1941 r. został zaangażowany jako inżynier w zakładach budowy maszyn dla przemysłu chemicznego i zbrojeniowego w Swierdłowsku na Uralu. Do Polski powrócił dopiero w 1947 r. W styczniu 1948 r. podjął pracę na Politechnice Warszawskiej, gdzie wrócił do swoich przedwojennych badań dielektrycznych. W tym samym roku został również redaktorem naczelnym miesięcznika popularno-naukowego „Problemy”. Było to jedno z najważniejszych czasopism polskiej inteligencji w okresie powojennym. Na jego łamach ukazywały się nie tylko teksty naukowe, lecz także poezja i publicystyka. Jednym z autorów, którego teksty publikowano w „Problemach”, był Julian Tuwim – prywatnie bliski przyjaciel Hurwica.

Kolejnym etapem kariery profesora było uzyskanie 10 stycznia 1951 r. tytułu doktora nauk technicznych. W tym samym roku objął posadę zastępcy profesora w Katedrze Chemii Fizycznej PW. W 1967 otrzymał nominację profesorską. Zaledwie rok później, w anonimowej ankiecie przeprowadzonej wśród studentów PW, Hurwic został uznany za jednego z dwóch najlepszych wykładowców wydziału.

Wkrótce zaczęły się jego problemy z władzami państwowymi. 20 sierpnia 1968 r., w wyniku następstw wydarzeń marcowych, został on odwołany ze stanowiska dziekana wydziału przez ówczesnego ministra oświaty i szkolnictwa wyższego – Henryka Jabłońskiego. Zaledwie miesiąc później przymuszono Hurwica do wystąpienia o bezterminowy, bezpłatny urlop. Jednocześnie Hurwic musiał zrezygnować ze wszystkich pełnionych przez siebie funkcji. Nastawienia władz nie zmieniły zasługi profesora dla polskiej nauki. To dzięki jego staraniom w 1967 r. Polskie Towarzystwo Chemiczne pozyskało dla celów muzealnych dom, w którym urodziła się wybitna polska chemiczka – Maria Skłodowska-Curie..

Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman urodził się 19 listopada 1925 roku w rodzinie polskich Żydów, jako syn Zofii i Maurycego. Jego rodzina nie była dobrze sytuowana. Po wybuchu II wojny światowej we wrześniu 1939 wraz z rodzicami uciekł do Związku Radzieckiego. Działanie jego rodziny było motywowane koniecznością uratowania się przed działalnością Einsatzgruppen, które podczas nazistowskiej agresji na Polskę mordowały Żydów. Rodzina Baumana przetrwanie zawdzięczała matce, która pracowała jako kucharka w robotniczej kantynie i miała możliwość dokarmiania męża i syna. Ten ostatni zajął się dalszą nauką na obczyźnie, a szkołę średnią skończył z wyróżnieniem w 1941 roku. Wstąpił do Komsomołu i w 1943 rozpoczął studia na uniwersytecie w Niżnym Nowogrodzie (wówczas noszącym nazwę Gorki). Wkrótce potem został zmobilizowany i wcielony do moskiewskiej milicji, w której służył przez kilka miesięcy, regulując ruch na ulicach jako „inspektor ruchu drogowego”. Po zdaniu egzaminu maturalnego w wieku lat dziewiętnastu (1944) wstąpił do 1 Armii Wojska Polskiego. Pełnił funkcję oficera polityczno-wychowawczego, służąc w szeregach 4 Dywizji Piechoty im. Jana Kilińskiego. W czerwcu 1945 wraz z całą 4 Dywizją Piechoty został wcielony do Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW). Od 6 czerwca w ramach 5 Samodzielnego Batalionu Ochronnego w Bydgoszczy pełnił funkcję zastępcy ds. polityczno-wychowawczych (KBW), a od grudnia funkcję starszego instruktora ds. polityczno-wychowawczych Wydziału Bezpieczeństwa Wewnętrznego (WBW) w Bydgoszczy. W styczniu 1946 wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej.

6 lipca objął funkcję starszego wykładowcy ds. polityczno-wychowawczych w Samodzielnym Pułku Szkolnym KBW w Warszawie. Od 1 lipca kolejnego roku objął funkcję starszego instruktora wyszkolenia polityczno-wychowawczego w Wydziale Wyszakolenia Politycznego Zarządu Polityczno-Wychowawczego KBW, 10 lutego 1948 został szefem tego wydziału, a 20 grudnia tego samego roku szefem i jednocześnie zastępcą Wydziału I, Oddziału II. 10 lipca 1949 r. został mianowany szefem Oddziału Propagandy i Agitacji w Zarządzie Politycznym.

16 marca 1953 r., dziesięć dni po śmierci Stalina, Bauman został zwolniony z pełnionych funkcji i z zawodowej służby wojskowej ze względu na więź z „burżuazyjną na wskroś rodziną” i niechęć do zerwania stosunków z nią, w związku z czym stwierdzono jego „nieprzydatność do dalszej służby w wojsku”.

Służbę w wojsku Bauman łączył ze studiami wieczorowymi z filozofii i socjologii. Najpierw studiował na Akademii Nauk Społecznych i Politycznych, a po wojnie – na Uniwersytecie Warszawskim. Przed obroną pracy magisterskiej w 1954 roku został zatrudniony na uniwersytecie jako asystent Juliana Hochfelda. Radykalnie lewicowe poglądy Baumana uległy w miarę pracy uniwersyteckiej złagodzeniu, gdy przyszły socjolog zaczął rozumieć

rozdźwięk między teorią marksistowską a rzeczywistością. W 1956 roku obronił rozprawę doktorską na temat brytyjskiego socjalizmu, a rok później – w czasie odwilży popaździernikowej – zdobył stypendium umożliwiające mu roczny pobyt na London School of Economics. Swoje zainteresowanie brytyjskim ruchem robotniczym zgłębił w rozprawie habilitacyjnej *Klasa, ruch, elita. Studium socjologiczne dziejów angielskiego ruchu robotniczego*, którą obronił w 1960 roku. Odtąd kariera Baumana zaczęła się rozwijać: został redaktorem naczelnym pisma naukowego „Studia Socjologiczne”, objął również po Hochfeldzie Katedrę Socjologii Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego.

Po wojnie sześciodniowej, podczas której blok Układu Warszawskiego poparł arabską stronę konfliktu, w Polsce narastały wobec Żydów oskarżenia o syjonizm. Podczas wydarzeń marcowych Bauman znalazł się wśród profesorów uczelni oskarżonych o rzekome podjudzanie studentów do protestów

W następstwie postępującej nagonki antysemitycznej, 25 marca 1968 roku Bauman wraz z wieloma innymi naukowcami z Uniwersytetu Warszawskiego (w tym Leszkiem Kołakowskim, Włodzimierzem Brusem oraz Marią Hirszowicz) został usunięty z uczelni.

Źródło: <http://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/zygmunt-bauman-1925-2017/>

Wiedza o społeczeństwie**Dorota Kalinowska****TEMAT**

Kogo straciliśmy? – biografie prawdziwe.

Lekcja jest kontynuacją zajęć Wiedzy o społeczeństwie prowadzonej przez Agatę Szymaniak: *Tam, gdzie cię lubią, chodź rzadko, tam, gdzie nienawidzą – nie chodź nigdy*. Uczniowie tej klasy zapoznawali się już z życiorysami osób, które wyjechały z Polski po 1968 roku. Analizowali wszystko to, co wydarzyło się w życiu tych osób do wyjazdu z Polski i zastanawiali się, co by było, gdyby te osoby nie wyjechały.

Podczas tych zajęć uczniowie poznają dalszy ciąg ich życia i dokonają bilansu zysków i strat.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica:

- wymienia wydarzenia historyczne, po których miała miejsce emigracja Żydów i potrafi określić ich przyczyny i skutki
- poznaje życiorysy i dokonania emigracyjne osób, które opuściły Polskę w 1968 roku
- wskazuje zyski i straty, które były bezpośrednią konsekwencją tych wydarzeń
- wymienia przynajmniej 3 postacie, które wyjechały z Polski i krótko omawia, jak potoczyły się ich losy
- prezentuje efekty swojej pracy na forum klasy.

METODY DYDAKTYCZNE:

- pogadanka
- praca z tekstem źródłowym (życiorysy) – mapa myśli
- praca w grupach.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- wystawa w Muzeum POLIN pt. *Obcy w domu*, poświęcona emigracji z 1968 roku
- życiorysy osób, które wyjechały z Polski po wydarzeniach marcowych (zał. 2)
- tablica

- kartki z nazwiskami osób, które wyjechały – (zał. 2)
- kartki do zapisania zawodów i osiągnięć tych osób w Polsce i już na emigracji – (Kartki z dokonaniem w Polsce mają oznacznik czerwony, a te z osiągnięciami i działaniami na emigracji – kolor zielony).

Przebieg zajęć:

1. Zadanie domowe z poprzedniej lekcji:

Uczniowie idą na wystawę w Muzeum POLIN pt. *Obcy w domu*, poświęconą emigracji z 1968 roku i zapoznają się ze szczegółami wydarzeń. W ten sposób dotykają tego tematu i mogą zrozumieć atmosferę tamtych wydarzeń.

2. Krótka pogadanka na temat obejrzonej wystawy w kontekście ogólnej sytuacji w Polsce przed 1968 rokiem.
3. Przedstaw uczniom/uczennicom fotografie (zał. 1) przedstawiające: Aleksandra Forda, Annę Frajlich-Zajęc, Idę Kamińską, Władysława Gomułkę, Dworzec Gdański i plakat z hasłami pisanymi w języku propagandy i mowie nienawiści.

Zwróć uwagę na fakt, że są to obrazy, które wprowadzają w atmosferę 1968 roku i w działania mające na celu szkalowanie obywateli Polski pochodzenia żydowskiego.

4. Wymieńcie wspólnie nazwiska tych, którzy wyjechali (zał. 2). Nauczyciel czyta, a jeden z uczniów wiesza kartki na tablicy, aby były dobrze widoczne.
5. Podsumowania zysków i strat:
  - a) podziel uczniów na grupy trzyosobowe. Dwie osoby pozostaw poza grupami, ponieważ będą podsumowywać informacje, które znajdą się na tablicy.
  - b) każdej grupie daj informację o dokonaniach na emigracji jednej osoby, która wyjechała w 1968 roku:

Instrukcja: Korzystając z poprzednich zajęć oraz z informacji, które właśnie otrzymaliście, odpowiedzcie na pytania o:

- osiągnięcia osoby w Polsce, jeszcze przed wyjazdem – na podstawie wiadomości z poprzedniej lekcji (kartki z oznacznikiem czerwonym)
- osiągnięcia tej samej osoby już po wyjeździe z kraju – po roku 1968 – na podstawie wiadomości zapisanych na kartach (kartki z oznacznikiem zielonym)

Uwaga: 10 minut trwa narada w obrębie grupy – zapoznanie się z życiorysem i określenie sytuacji osoby opisywanej.

6. Mapa myśli: każda z grup prezentuje efekty swojej pracy:
- Jedna osoba z grupy podchodzi do tablicy i zawiesza pod nazwiskiem osoby, której życiorys analizowała, najpierw kartki z czerwonym oznaczeniem, potem zaś kartki z zielonym oznaczeniem.

Uczniowie/ uczennice kolejno wypełniają tablice pod każdym nazwiskiem. Tworzy się swoista mapa myśli, w której słowami kluczowymi są: zajęcia, funkcje, czy osiągnięcia omawianych, przez poszczególne grupy uczniów, osób. W ten sposób powstaje wyraźna mapa zysków i strat, nakreślona przez pryzmat czytanych życiorysów.

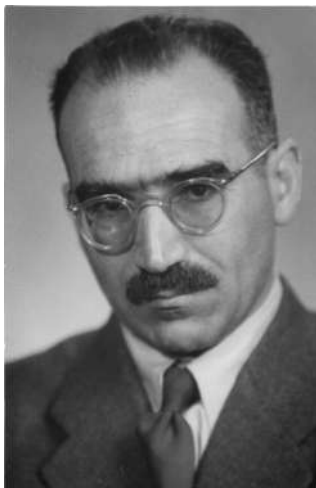
7. Podsumowanie zadania:
- Dwie osoby, które nie były przydzielone do żadnej z grup, przy kartkach piszą na tablicy markerem literę **z (zysk)** lub **s (strata)**.
  - Głośno odczytują zajęcia i osiągnięcia danej osoby po roku 1968.

Uwaga interpretacyjna: *Zysk i strata należy rozumieć w dwóch aspektach: zysku lub straty dla osoby, która została zmuszona do wyjazdu – niekiedy mimo wszystko powiodło, a niektórzy wiele na tym stracili. Drugi aspekt – czy Polska zyskała czy straciła na wyjeździe często wybitnych osobistości.*

- Kiedy już zostaną określone zyski i straty, klasa dokonuje bilansu, co przeważa wśród tych symboli – zyski czy straty?
  - Druga z osób wyznaczonych do tego zadania głośno prezentuje efekty pracy i zapisuje drukowanymi literami słowo: ZYSK lub STRATA.
8. Omów z uczniami/ uczennicami konsekwencje tej sytuacji dla całego polskiego społeczeństwa.

Zadanie domowe:

Przygotowanie do rozprawy sądowej – zapoznanie się z rolami: prokurator, adwokat, sędzia.

Aleksander Ford

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Ford#/media/File:Aleksander_Ford.jpg

Anna Frajlich-Zajęc, fot. z archiwum rodzinnego.

Źródło: <https://culture.pl/pl/artikul/nagrody-zwiazku-pisarzy-polskich-na-obczyznie>

Ida Kamińska

Źródło: http://www.e-teatr.pl//pl/zdjecia/warszawa/aktorzy/k-l/kaminskaidapap_19670101_ooi.jpg

Władysław Gomułka

Źródło: <http://dzieje.pl/aktualnosci/marzec-68-50-rocznica>

**Dworzec Gdański
Pożegnanie
Jerzego Neftalina
19 maja 1969**

Źródło: <http://poznan.wyborcza.pl/poznan/51,36001,23107819.html?i=0>

Plakat

Źródło: <http://www.dzienniklodzki.pl/historia/g/marzec-1968-w-lodzi-z-zalem-opuszczali-miejsce-w-ktorym-sie-urodzili-i-wychowali,9785143,17870969/>

Życiorysy osób:**Aleksander Ford**

W 1968 w wyniku antysemickiej nagonki, będącej następstwem wydarzeń marcowych, został pozbawiony prawa do pełnienia jakiejkolwiek funkcji w kinematografii. W 1969 wyemigrował z Polski: najpierw do Izraela, następnie do RFN, potem do Danii, na koniec do USA. Według wspomnień syna, doświadczał przemożnych uczuć osamotnienia i wyobcowania. Trudno było mu się przystosować do nowych warunków, do nowej rzeczywistości. 4 kwietnia 1980, po nagraniu pożegnalnej taśmy adresowanej do żony i córki, popełnił samobójstwo – powiesił się w motelu w miejscowości Naples na Florydzie, po tym jak Eleanor wniosła pozew o rozwód.

Źródło: <http://www.filmweb.pl/person/Aleksander+Ford-12812#>

Anna Frajlich-Zajęc

Przełomowym czasem w jej biografii, podobnie jak w życiu sporego odłamu polskiej inteligencji, była narastająca od wojny izraelsko-arabskiej w roku 1967 fala odgórnie inspirowanego i sterowanego antysemityzmu, określana potocznie mianem „Marzec 1968”. Polskę z mężem Władysławem Zajęcem i synem Pawłem opuściła w XI 1969 roku po antysemickiej nagonce, która była następstwem wydarzeń marcowych. Jest wykładowcą na Uniwersytecie Columbia, a w 1990 r. obroniła pracę doktorską na Wydziale Sławistycznym Uniwersytetu Nowojorskiego. Od lat publikuje w prasie emigracyjnej i krajowej. W 2001 roku została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej.

Źródło: <http://culture.pl/pl/tworca/anna-frajlich-zajac>

Ida Kamińska

Po wydarzeniach marcowych w 1968 roku, na znak protestu przeciwko oficjalnej propagandzie antysemickiej, dobrowolnie udała się do wydziału kultury urzędu miejskiego i podała się do dymisji. 21 sierpnia, kiedy jechała na Dworzec Gdański okazało się, że pociągi do Wiednia zostały wstrzymane, ze względu na napaść wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację. Po kilku dniach wyjechała z rodziną do Wiednia, skąd udała się do Tel Awiwu, gdzie wystawiła kilka przedstawień. Zmarła na atak serca w Nowym Jorku.

Źródło: <http://www.filmweb.pl/person/Ida+Kami%C5%84ska-80646>

Irena Lasota

Wkrótce po Marcu Lasota wyemigrowała do Francji, a następnie do USA, powracając w połowie l. 80 i osiedlając się we Francji. Obecnie mieszka w Waszyngtonie. Lasota jest komentatorem bieżących spraw Polsce i w USA i pozostaje silnym zwolennikiem wolności słowa i demokratycznych instytucji. Lasota została wydalona z uczelni i w 1970 r. opuściła Polskę z jej ówczesnym mężem Zabłudowskim. Pod pretekstem wyjazdu do Izraela, para przedostała się do Francji, a następnie, tego samego roku, wyemigrowała do USA. Tam kontynuowała studia, kończąc w 1972 r. Temple Uniwerity w Filadelfii z dyplomem nauczyciela https://pl.wikipedia.org/wiki/Pedagogika_specjalna_educacji_specjalnej. Wciąż była aktywna politycznie, recenzując i włączając się w wydarzenia rozgrywające się w Polsce. Mimo wpisania na listę osób niepożądanych w PRL, odwiedziła Polskę czterokrotnie, w 1975, 1977, 1979 i 1984 r., przywożąc zakazane publikacje i kolportując je wśród znajomych. Na Zachodzie zwracała uwagę tamtejszych mediów na wydarzenia w Polsce, zarazem je tłumacząc i dostarczając informacji. Pisała do „*New Daily*” w Nowym Jorku i współpracowała z londyńskim „*Aneksem*”.

źródło: <https://tygodnik.tvp.pl/35766065/dla-wolnosci-podeptala-lawke>

Janina Katz

W 1969 roku doświadczyła antysemickiej nagonki. W 1969 wyemigrowała do Danii i zamieszkała w Kopenhadze, gdzie mieszkała do śmierci. Na emigracji współpracowała z kilkoma gazetami wydawanymi w języku polskim, m.in. *Pulsem*, i *Znakiem*. *Zmarła na emigracji w roku 2013*.

Źródło: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/8454/Aleksandra%20Grzemska,%20%e2%80%9eEuropejka,%20obywatelka%20Danii,%20wieczna%20c5%bbyd%20c3%b3wka,%20dzielna%20Polka%e2%80%9d.%20O%20j%20c4%99zyku%20i%20to%20c5%bcsamo%20c5>

Halina Kowalska

Kiedy zdawało się, że w życiu rodziny nastały spokojniejsze czasy, wybuchły wydarzenia marcowe 1968 roku. Halina Kowalska była szykanowana z powodu pochodzenia żydowskiego i wskutek tego w 1970 r. opuściła Polskę, udając się na emigrację do Danii. Tam, w Kopenhadze, wygrała konkurs na stanowisko I wiolonczelistki Narodowej Orkiestry Symfonicznej Duńskiego Radia i pracowała w tej orkiestrze przez 13 kolejnych lat. Nadal występowała jako solistka i kameralistka. Żyjąc na emigracji odwiedzała Polskę. Zmarła w Kopenhadze 14 lutego 1998 r.

Źródło: <https://um.suwalki.pl/moja-piekna-mama/>

Helena Wolińska

Pracowała w Instytucie Nauk Społecznych przy KC PZPR, od 1957 była pracownikiem naukowym Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR, skąd zwolniono ją w 1968 w trakcie czystek antysemitycznych po Marcu 1968. Wkrótce potem Wolińska wraz z mężem, prof. Włodzimierzem Brusem, wyjechała z Polski. Na początku lat 70. osiadła w Wielkiej Brytanii. w 1998 Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej wystosowało do władz brytyjskich wnioski o ekstradycję Wolińskiej. Wniosek ekstradycyjny został odrzucony przez Brytyjczyków w 2006 z uzasadnieniem, iż Wolińska została naturalizowana w Wielkiej Brytanii jako repatriant-bezpaństwowiec, ofiara czystek etnicznych, a w chwili wyjazdu władze PRL wydały jej tzw. dokument podróży, stwierdzający, że nie jest obywatelką polską. Oskarżona stwierdziła, że przedstawione jej zarzuty mają charakter polityczny i antysemityczny zaś w Polsce nie może w konsekwencji oczekiwać sprawiedliwego sądu. Nie przyznawała się do zarzucanych jej czynów. Zmarła w 2008 roku w Oxfordzie.

Źródło: <http://zolniereniezlomni.com.pl/bestie/helena-wolinska>

Michał Hochman

„To był rok 1968, mój ojciec, który prowadził sklep z częściami motocyklowo-samochodowymi, z powodu swojego żydowskiego pochodzenia nie dostał przedłużenia koncesji. Musiał wyjechać z Polski. W 1968 roku wyjechał z całą swoją rodziną. Dla młodego człowieka, u progu kariery muzycznej w Polsce, wyjazd do Stanów był szokiem. Przez pierwsze kilka lat nie mógł się odnaleźć w nowej rzeczywistości, nie wiedział, co ze sobą zrobić, czym się zająć. Na początek postanowił podszkolić angielski. Jego pierwszą pracą było pakowanie paczek, jednak niewiele wyszło z nauki języka, bo pracował z Latynosami, którzy między sobą rozmawiali tylko po hiszpańsku. O wiele lepiej zapowiadało się następane zajęcie, które udało mu się zdobyć w Metropolitan Museum of Art przy 5 Alei. Jeszcze na studiach dostał pracę w departamencie ochrony środowiska stanu New Jersey. Spędził tam 29 lat. Zajmował się planowaniem, ochroną wybrzeża, wydawaniem pozwoleń. Większość pozwoleń na budowę kasyn w Atlantic City przeszła przez jego biuro. Hochman planuje wiosną nagrać płytę z żydowskimi piosenkami i cykl koncertów w Polsce. W maju ma wystąpić na polskiej imprezie na nowojorskim Williamsburgu.

Źródło: <http://www.dziennik.com/publicystyka/arttykul/wybralem-ameryke.-spelnione-muzyczne-marzenia-michala-hochmana>

Józef Hurwic

Wkrótce zaczęły się jego problemy z władzami państwowymi. 20 sierpnia 1968 r., w wyniku następstw wydarzeń marcowych, został on odwołany ze stanowiska dziekana wydziału przez ówczesnego ministra oświaty i szkolnictwa wyższego – Henryka Jabłońskiego. Zaledwie miesiąc później przymuszono Hurwica do wystąpienia o bezterminowy, bezpłatny urlop. Jednocześnie Hurwic musiał zrezygnować ze wszystkich pełnionych przez siebie funkcji. Nastawienia władz nie zmieniły jego zasługi profesora dla polskiej nauki. To dzięki jego staraniom w 1967 r. Polskie Towarzystwo Chemiczne pozyskało dla celów muzealnych dom, w którym urodziła się wybitna polska chemiczka – Maria Skłodowska-Curie. 28 czerwca 1969 wyemigrował do Francji na zaproszenie rządu francuskiego. Razem z rodziną osiedlił się w Marsylii. Pracował na stanowisku *professeur associé* w Laboratorium Chemii Nieorganicznej na Université d'Aix-Marseille(fr.) wykładał chemię do momentu przejścia na emeryturę w 1979. Już w 1969 utworzył tam Zakład Chemii Dielektryków, później przemianowany na Zakład Dielektrochemii, brał udział w licznych zjazdach i konferencjach naukowych w Europie i Stanach Zjednoczonych, wygłaszał referaty, kierował przewodami doktoranckimi. W latach 1979–1987 prowadził wykłady zlecone z chemii na marsylskiej Akademii Medycznej La Timone, kontynuując do 2005 prace historyczno-naukowe i popularyzatorskie po polsku i po francusku. Od 2005 mieszkał w Paryżu. 1 sierpnia 2016 spoczął na cmentarzu Pere Lachaise.

Źródło: <http://wyborcza.pl/1,75400,20460988,jozef-hurwic-zmarl-wybitny-popularyzator-nauki.html>

Zygmunt Bauman

W następstwie postępującej nagonki antysemitki, 25 marca 1968 roku Bauman wraz z wieloma innymi naukowcami z Uniwersytetu Warszawskiego (w tym Leszkiem Kołakowskim, Włodzimierzem Brussem oraz Marią Hirszowicz) został usunięty z uczelni. Wyjechał wraz z rodziną z Polski. W nowej ojczyźnie, Izraelu, spędził trzy lata. Nauczycy się języka hebrajskiego, wykładał na uniwersytecie w Tel Awiwie. Potem przeniósł się do Wielkiej Brytanii i związał się z Uniwersytetem w Leeds, gdzie objął Katedrę Socjologii. Odtąd publikował już przeważnie w języku angielskim np. napisał głośną książkę „Prawodawcy i tłumacze”, która stanowiła studium na temat malejącej roli intelektualistów w społeczeństwie. Zmarł 9 stycznia 2017 roku w Leeds.

Źródło: <http://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/zygmunt-bauman-1925-2017/>

Język polski
Rafał Feceneć

TEMAT

Każdy Żyd ma swoje wykręty... Różne oblicza antysemityzmu w tekstach kultury XX wieku.

Lekcja przeznaczona dla uczniów liceów realizujących podstawowy lub rozszerzony program nauczania języka polskiego. Służy przygotowaniu do matury ustnej z języka polskiego, ponieważ pomaga w doskonaleniu umiejętności interpretacji różnych tekstów kultury, wygłaszania wypowiedzi spełniającej wymogi wypowiedzi maturalnej, oceniania kształtującego wykonanych zadań.

Na realizację należy przeznaczyć blok zajęć (3-4 godziny dydaktyczne).

Uczniowie obejrzeni spektakl *Sprawiedliwość* w reżyserii Michała Zadary.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica:

- wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście
- rozpoznaje w wypowiedzi ironię, objaśnia jej mechanizm i funkcję
- szuka literatury przydatnej do opracowania różnych zagadnień; selekcjonuje ją według wskazanych kryteriów (w zasobach bibliotecznych korzysta zarówno z tradycyjnego księgozbioru, jak i z zapisów multimedialnych i elektronicznych w tym Internetu)
- odróżnia słownictwo neutralne od emocjonalnego i wartościującego, oficjalne od swobodnego
- wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i ich funkcje
- wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa-klucze, wyznaczniki kompozycji)
- wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne)
- porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich

- dostrzega w świecie konflikty wartości (np. równości i wolności, sprawiedliwości i miłosierdzia) oraz rozumie źródła tych konfliktów
- przygotowuje wypowiedź (wybiera formę gatunkową i odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

METODY:

- pogadanka
- miniwykład
- praca w grupach
- dyskusja.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

Lekcja z wykorzystaniem technologii informacyjnej:

- dostęp do Internetu
- rzutnik multimedialny/tablica interaktywna
- Cz. Miłosz., *List do Henryka Grynberga*, „Kwartalnik Artystyczny” nr 3/2005
- A. Szczypiorski, *Początek, Poznań 1990*, s. 158
- N. Tenenbaum, *Do tow. I sekretarza KC PZPR, Władysława Gomułki*
- utwory muzyczne: J. Kaczmarski, *Opowieść pewnego emigranta*, Skaldowie Łucja Prus *W żółtych płomieniach liści*
- Poczta Polska – pamiątkowa kartka pocztowa wydana z okazji 50 rocznicy marca’68
- plakaty propagandowe
- zdjęcia.

Przygotowanie do lekcji:

Ucniowie na lekcji poprzedzającej dostają pracę domową: Przypomnij sobie, jakie portrety Żyda przedstawia literatura i kultura.

Przebieg zajęć:

I. Część wstępna:

1. Zapytaj uczniów, co to jest antysemityzm i jakie mogą być jego przejawy. Uczniowie mogą zwrócić uwagę na postawy niechęci, wrogości lub nawet agresji. Na pewno odwołają się do czasów II wojny światowej. Może jeśli realizują wątek Swojskość i obcość na zajęciach historii i społeczeństwa wzbogacą wypowiedź o elementy historyczne.

Warto podkreślić, jakie były źródła tej niechęci: niewiedza, stereotypy, których efektem były mordy rytualne lub powracające co jakiś czas w historii pogłoski na temat praktyk żydowskich.

2. Poproś kilka osób, by zreferowały zadaną pracę domową. Uczniowie wymieniają odnalezione portrety Żydów, mogą od razu charakteryzować je pod kątem sposobu ukazania oraz epoki, z której pochodzi dana postać.

3. Przedstaw temat lekcji i spytaj o antysemityzm w kontekście wydarzeń marcowych 1968 roku.

Czy słusznie Michał Zadara w swoim spektaklu *Sprawiedliwość stawia tezę*, że wydarzenia tego czasu można określić jako zbrodnię przeciwko ludzkości.

II. Część zasadnicza:

Praca będzie polegała na interpretacji różnych tekstów kultury. Warto wybrać przykłady mniej znane. Ja skupiam się na tekstach kultury XX wieku. Przykłady do interpretacji powinno się dostosować do umiejętności i możliwości młodzieży, z którą pracujemy. Zakładam także, że spośród przytoczonych przykładów każdy nauczyciel, a może sama młodzież będzie mogła wybrać materiał ich interesujący.

Podziel klasę na kilka grup i podaj zadania do poszczególnych materiałów. Przykładowe zadania:

GRUPA I:

1. Przeczytajcie podany fragment powieści Andrzeja Szczypiorskiego.
2. Opiszcie postawy ludzi, którzy są świadkami zagłady getta warszawskiego.
3. Porównajcie literackie przedstawienia *motywu karuzeli* oraz zdjęcia przedstawiające lunapark przy murze Warszawskiego Getta ze słynną karuzelą.
4. W jakich innych utworach on się pojawia?
5. Sformułujcie wnioski.

Uwaga: Uczniowie mogą odwołać się np. do wierszy Czesława Miłosza *Campo di Fiori* i *Okno na tamtą stronę* Władysława Szlengla.

Jest to fragment XVIII rozdziału *Początku* Andrzeja Szczypiorskiego opisujący scenę na przystanku, której przygląda się profesor Winiar.

[...] karuzela na placu Krasieńskich kręciła się nadal, koniki galopowały, powoziki podskakiwały, sanie sunęły, gondole pluskały, chorgiewki furkotały, panny piszczały, młodzieńcy pokrzykiwali, katarynka skrzypiała, mechanizm karuzeli dudnił, wystrzały z broni maszynowej rozlegały się coraz donośniej, wybuchały pociski armatnie, huczały płomienie i tylko żydowskich jęków nie było słycać spoza muru, bo Żydzi umierali w milczeniu, odpowiadali granatami i bronią ręczną, ale usta ich milczały, już bowiem byli umarli, bardziej niż kiedykolwiek przedtem, bo mężnie wybierali śmierć, zanim jeszcze nadeszła, wychodzili jej naprzeciw, w ich dumnych oczach była cała wzniosłość dziejów ludzkich, odbijały się w nich pożary getta, przerażone pyski esesmanów, oglupiałe pyski polskiej gawiedzi, zgromadzonej wokół karuzeli [...], odbijały się więc w ich oczach wszystkie dalekie i bliskie losy świata, całe zło świata i okruch jego dobra, a także twarz Stwórcy, zasępiąca i gniewna, smutna i cokolwiek upokorzona, bo Stwórca odwracał oczy ku innym galaktykom, aby nie patrzeć na to, co zgotował nie tylko umiłowanemu ludowi, ale wszystkim ludziom ziemi, zhańbionym, współwinnym, podłym, bezradnym, zawstydzonym, a pośród wszystkich ludzi ziemi także temu człowiekowi, który stojąc na przystanku tramwajowym [...], powiedział pogodnie:

– Żydki się smażą, aż skwierczy!

Z nieba, osnutego dymami, żaden grom jednak nie uderzył i nie poraził tego człowieka.

- c) Odtwórzcie historię jego życia. Może być to np. forma CV.
 d) Do jakich czasów odwołuje się Kaczmarek w utworze.
 e) Wyjaśnij sens porównania: *Wiesław, jak Faraon, popędził nas precz.*
 f) Jak można rozumieć puentę utworu:
*Jak ja powiem Jehowie – za mną, Jahwe, stań,
 Z tą Polską związanym pępowiną hańb!*
3. Weźcie pod uwagę temat naszej lekcji.

Jacek Kaczmarek

Opowieść pewnego emigranta

Nie bój się, nie zabraknie. To krajowa czysta.
 Ja, widzisz, przed wojną byłem komunistą,
 Bo ja chciałem być kimś, bo ja byłem Żyd,
 A jak Żyd nie był kimś, to ten Żyd był nikt.
 Może stąd dla świata tyle z nas pożytku,
 Że bankierom i skrzyptom nie mówią – ty żydku!
 Ja bankierem nie byłem ani wirtuozem,
 Wojnę w Rosji przeżyłem, oswoiłem się z mrozem
 I na własnych nogach przekroczyłem Bug
 Razem z Armią Czerwoną, jako politruk.
 Ja byłem jak Mojżesz, niosłem Prawa Nowe,
 Na których się miało oprzeć Odbudowę.
 A potem mnie – lojalnego komunistę –
 Przekwalifikowali na manikiurzystę.
 Ja kocham Mozarta, Bóg – to dla mnie Bach,
 A tam, gdzie pracowałem – tylko krew i strach.
 Spałem dobrze – przez ścianę słysząc ludzkie krzyki,
 A usnąć nie mogłem przy dźwiękach muzyki.
 W następstwie Października tak zwanych „wydarzeń”
 Już nie byłem w Urzędzie, byłem dziennikarzem.
 Ja znałem języki, nie mnie uczyć jak
 Pisać wprost to, co łatwiej można pisać wspak.
 Wtedy myśl się zrodziła – nie chcący być może –
 Żem się z krajem tym związał – jak mogłem najgorzej.
 Za tę hańbę zasługi – Warszawa czy Kraków –
 Gomółka nam powiedział: – Polska dla Polaków.
 Już nie dla przybłędów Pospolita Rzecz –
 Wiesław, jak Faraon, popędził nas precz.
 I szli profesorowie, uczeni, pisarze,
 Pracownicy Urzędu, szli i dziennikarze.
 W Tel Awiwie właśnie, z za rogu, z rozpędu
 Wpadłem na byłego kolegę z Urzędu

I pod Ścianę Płaczu iść mi było wstyd –
 Czy ja komunista, czy Polak, czy Żyd?
 Nie umiałem, jak on, chwały czerpać teraz
 Z tego, że się z bankruta robi bohatera.
 Wyjechałem. Przeniosłem się tutaj, do Stanów.
 Mówią: – Czym jest komunizm – ucz Amerykanów.
 Powiedz im, co wiesz, co na sumieniu masz,
 A odkupisz grzechy i odzyskasz twarz.
 A ja przecież nie umiem nawet ująć w słowa
 Jak wygląda to, com – niszczyć – budował.
 I tak sam sobie zgotowałem zgubę:
 Meloman – nie skrzypek, nie bankier – a ubek;
 Oficer polityczny – nie *russskij gieroj*.
 Ani Syjonista, ani też i goj!
 Jak ja powiem Jehowie – za mną, Jahwe, stań,
 Z tą Polską związanym pępowiną hańb!
 Jacek Kaczmarski
 5.4.1987

Źródło: <http://www.kaczmarski.art.pl/tworczosc/wiersze/opowiesc-pewnego-emigranta/> 8 maja 2018r.)

Grupa III

Przeczytajcie wiersz Natana Tenenbauma *Do tow. I sekretarza KC PZPR, Władysława Gomułki*

<http://natan.sychut.com/chocholy.html> (dostęp 8 maja 2018r.)

Wykonajcie polecenia:

1. Przeczytajcie notę biograficzną na temat poety.
2. Poszukajcie informacji, kim był Władysław Gomułka i dlaczego podmiot liryczny się do niego zwraca w formie listu otwartego.
3. Jakie zarzuty wobec Gomułki formułuje poeta.
4. Do jakich czasów odwołuje się Tenenbaum w utworze.
5. Czemu służą germanizmy użyte w wierszu?
6. Scharakteryzujcie język wiersza, określcie stylistykę i funkcję zabiegów językowych.

Weźcie pod uwagę temat naszej lekcji.

Natan Tenenbaum
Do tow. I sekretarza KC PZPR,
Władysława Gomułki
list otwarty

Choć nie masz już pod niebem naszym
 Owego „Mośka” ani „Srulka”
 ...Gdzieś czasem „syjonista” straszy
 Panu to wadzi, *Herr Gomułka!*?

Że tu chce umrzeć, gdzie się rodził,
 Że Polskę mieni swoim losem —
 Panu to wszak najbardziej szkodzi
 Wiesławie, nasz *Parteigenosse*⁵!

Już zwietrzył kołtun powiew nowy
 W świeżą uzbroił go odwagę
 Pański socjalizm, narodowy
 Który rozwiąże *Judenfrage*⁶

I tylko, jakby na ironię
 Warknie ktoś z tamtej ciemnej bandy
 Pańskiej się przyglądając żonie
 — Więc pan popełnił *Rassenschande*⁷??!!

Biogram Natana Tenenbauma

Natan Tenenbaum (1940–2016) był polskim poetą pochodzenia żydowskiego, satyrykiem i autorem tekstów kabaretowych. Studiował archeologię na Uniwersytecie Warszawskim. Podczas studiów poznał Adama Michnika i wraz z nim związał się z grupą krytycznie nastawionych do systemu politycznego PRL-u studentów i młodych pracowników naukowych UW, skupionych wokół Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego. Działacze partyjni i funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa nazwali tę grupę „komandosami”, ponieważ jej członkowie przychodzili na odbywające się na uniwersytecie zebrania partyjne lub spotkania oficjalnych organizacji studenckich

⁵ Członkowie partii nazistowskiej stosowali między sobą zwrot *Parteigenosse* (towarzysz partyjny)

⁶ *Endlösung der Judenfrage* (z niem. ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej) – eufemizm zaplanowanej zagłady europejskiej ludności żydowskiej używany przez niemieckich nazistów, w okresie drugiej wojny światowej

⁷ *Rassenschande* (niem. zhańbienie rasy) – pojęcie wprowadzone przez nazistowską propagandę na początku 1935, które nabrało szczególnego znaczenia po wprowadzeniu w Niemczech dyskryminujących Żydów ustaw norymberskich w dniu 15 września 1935, będących elementem polityki rasowej III Rzeszy.

i zakłócali ich planowany przebieg, zadając niewygodne pytania i wchodząc w dyskusje z występującymi na nich prelegentami.

Jako autor tekstów Tenenbaum współpracował w latach sześćdziesiątych ze Studenckim Teatrem Satyryków i klubem Hybrydy, w którym działała stojąca na wysokim poziomie i relatywnie łagodnie traktowana przez cenzurę studencka scena kabaretowa. Zawodowo pracował jako dziennikarz. Pisał między innymi do „Naszego Głosu”, dodatku do „Folks Sztyme” („Głosu Ludu”), najważniejszego pisma społeczności żydowskiej w Polsce i zarazem jedynej wówczas gazety wydawanej w jidysz. „Nasz Głos” był adresowany do młodych ludzi, w większości nieznających już jidysz, dlatego ukazywał się po polsku.

Tenenbaum angażował się w działalność Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce. W czerwcu 1967 roku wziął udział w spotkaniu z Mieczysławem Rakowskim, członkiem władz partyjnych i redaktorem naczelnym tygodnika „Polityka”, uchodzącego wówczas za liberalny. Spotkanie odbyło się w prowadzonym przez TSKŻ klubie Babel w Warszawie. Bardzo ostro skrytykował tam antyżydowską kampanię, rozpętaną w polskiej prasie po wybuchu wojny sześciomiesięcznej na Bliskim Wschodzie. Swoje wystąpienie przyplacił zwolnieniem z pracy. Wziął udział w protestach Marca’68. Wspierał je także piórem. Pisał utwory satyryczne na aktualne tematy, które w odpisach krążyły wśród strajkujących studentów. W konsekwencji doświadczał dalszych szykan. W grudniu 1969 roku wyemigrował do Szwecji. Po wyjeździe na emigrację współpracował z Radiem Wolna Europa i polskimi czasopismami niezależnymi wychodzącymi poza krajem, wspierał działalność opozycyjną w Polsce, prowadził w Sztokholmie polski kabaret literacki. W dalszym ciągu pisał wiersze. Jego najbardziej znanym utworem jest *Modlitwa o wschodzie słońca*. Muzykę do tekstu Tenenbauma skomponował Przemysław Gintrowski. W latach osiemdziesiątych ta pieśń, wykonywana przez kompozytora i Jacka Kaczmarskiego, stała się jednym z hymnów Solidarności.

Oprac. na podstawie: <http://culture.pl/pl/artykul/zmarl-natan-tenenbaum> (dostęp: 8 maja 2018r.)

Grupa IV

W jaki sposób o wydarzeniach marca 1968 roku mówi pamiątkowa kartka pocztowa wydana z okazji 50 rocznicy marca’68 oraz utwór Agnieszki Osieckiej *W żółtych płomieniach liści*.

Możecie wysłuchać tego wiersza w wykonaniu Łucji Prus i Skaldów.

<https://www.youtube.com/watch?v=QgsnSFFgPS8> (dostęp 8 maja 2018r.)

1. Wykorzystując wiedzę wyniesioną ze spektaklu Michała Zadary *Sprawiedliwość*, zinterpretuj obraz zamieszczony na kartce.
2. Do czego odwołuje się projekt znaczka pocztowego?

3. Skąd są słowa na pieczęci? Gdzie jeszcze można je zobaczyć.
4. W jaki sposób o motywie pożegnań i powitań mówi Osiecka?
5. Określ nastrój wiersza. W jaki sposób jest on budowany.
6. Jaka jest wymowa tego wiersza?

W żółtych płomieniach liści

Tekst: Agnieszka Osiecka

Muzyka: Andrzej Zieliński

W żółtych płomieniach liści brzoza dopala się ślicznie
 Grudzień ucieka za grudniem, styczeń mi stuka za styczniem
 Wśród ptaków wielkie poruszenie, ci odlatują, ci zostają
 Na łące stoją jak na scenie, czy też przeżyją, czy dotrwają

I ja żegnałam nieraz kogo i powracałam już nie taka
 Choć na mej ręce lśniła srogo obrączka srebrna jak u ptaka
 I ja żegnałam nieraz kogo, za chmurą, za górą, za drogą
 I ja żegnałam nieraz kogo, i ja żegnałam nieraz

Gęsi już wszystkie po wyroku, nie doczekają się kolędy
 Ucięte głowy ze łzą w oku zwiędłą jak kwiaty, które zwiędły
 Dziś jeszcze gęsi kroczą ku mnie w ostatnim sennym kontredansie
 Jak tłuste księżne, które dumnie witały przewrót, kiedy stał się

I ja witałam nieraz kogo, chociaż paliły wstydem skronie
 I powierzałam Panu Bogu to, co w pamięci jeszcze płonie
 I ja witałam nieraz kogo, za chmurą, za górą, za drogą
 I ja witałam nieraz kogo i ja witałam nieraz

Ognisko palą na polanie, w nim liszka przez pomyłkę gore
 A razem z liszką, drogi Panie, me serce biedne, ciężko chore
 Lecz nie rozczulaj się nad sercem, na cóż mi kwiaty, pomarańcze
 Ja jeszcze z wiosną się rozkręcę, ja jeszcze z wiosną się roztańczę

I ja żegnałam nieraz kogo i powracałam już nie taka
 Choć na mej ręce lśniła srogo obręczka srebrna jak u ptaka
 I ty żegnałeś nieraz kogo, za chmurą, za górą, za drogą
 I ty żegnałeś nieraz kogo i ty żegnałeś nieraz

Historia tej piosenki była jednak inna. Osiecka napisała ją pod wpływem przymusowej emigracji, jakiej doznali obywatele polscy pochodzenia żydowskiego w latach 1968-1972. Wielu przyjaciół autorki było w takiej sytuacji. Tekst został bardzo zgrabnie napisany i cenzura nie wychwyliła nawiązań do sytuacji politycznej (marzec '68). Fenomen piosenki polega właśnie na jej szerokim otwarciu na różne interpretacje. W 1970 roku na Festiwalu Piosenki Polskiej w Opolu utwór zdobył nagrodę dziennikarzy.

Bardzo istotną rolę odgrywa muzyka (Andrzej Zieliński) tak nostalgicznie, choć nie bez elementu optymizmu w ostatniej zwrotce dopasowująca się do tekstu. Ma jesienny, końcoworoczny klimat, ale Osiecka nie byłaby Osiecką, gdyby nie wpisała:

„ja jeszcze z wiosną się rozkręcę, ja jeszcze z wiosną się roztańczę...”

Cytat za: <http://lubimyuczyc.blogspot.com/2017/08/piosenka-jest-dobra-na-wszystko-w.html> (dostęp 8 maja 2018r.)

Grupa V

Ostatnia grupa zajmie się plakatami propagandowymi z różnych czasów.

1. Obejrzyjcie plakaty propagandowe.
2. Jaki był według Was ich cel? Do kogo były adresowane?
3. Jaki obraz Żyda one przedstawiają? Jakie środki temu służą.
4. Przeanalizujcie hasła i slogany widoczne na plakatach. Do jakich dziedzin się odwołują? Jakie skojarzenia budzą?
5. Spróbujcie określić, z jakich czasów one pochodzą.

Napis na plakacie: „GHETTO” to zamknięty teren, gdzie Żydom wolno żyć i zarobkować. Dopóki Żydów całkowicie z Polski nie usuniemy, trzeba im we wszystkich dziedzinach życia polskiego wyznaczyć „GHETTO”

Niemiecki plakat z 1942. „Żydzi-wszy-tyfus plamisty”

Konkurs na sztukę antytyfusową – przeprowadzony wiosną 1942 w Generalnym Gubernatorstwie wśród polskich twórców konkurs na utwór dramaturgiczny propagujący walkę z tyfusem.

Można również wykorzystać opis życia w getcie zawarty w *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall: *Na spotkanie z przedstawicielami partii jechał*

tramwajem, po raz pierwszy od wyjścia z getta jechał tramwajem i stała się z nim straszna rzecz. Zapragnął nie mieć twarzy. Ale nie dlatego, że ktoś zwróci uwagę na niego i go wyda, tylko poczuł, że ma odrażającą, czarną twarz. Twarz z plakatu ŻYDZI — WSZY — TYFUS PLAMISTY. A tu wszyscy stoją dookoła i mają jasne twarze. Są ładni, spokojni, mogą być spokojni, bo są świadomi swojej jasności i urody.

Przykładowa interpretacja

Niemiecki plakat propagandowy, antysemitki i antybolszewicki, skierowany do Polaków. Na czerwonym tle karykaturalnie przedstawiona postać mężczyzny z pejsami, w czarnym ubraniu z białą gwiazdą Dawida na piersi. W uniesionej prawej ręce trzyma bicz. W dole strony widać pochód, na pierwszym planie kobieta z dziećmi i starcy. Po prawej stronie hasło w kolorze czarnym: «Bicz/ ludzkości».

Celem plakatu było wzbudzanie nastrojów antysemitki wśród Polaków oraz łączenie nastrojów antyżydowski z antybolszewickimi. (rok 1943)

http://judaika.polin.pl/dmuseion/docmetadata?id=4792&show_nav=true

(dostęp 8 maja 2018r.)

Polski plakat propagandowy z czasów wojny polsko-bolszewickiej 1920-1921

Część III.

Prezentowanie efektów pracy grup:

Poproś przedstawicieli poszczególnych grup, aby zaprezentowali efekty pracy swoich zespołów. Podczas wszystkich sześciu występów uczniowie robią notatki np. w formie mapy mentalnej. Po wystąpieniu mogą zadawać pytania, prosić o wyjaśnienia, jeśli coś było dla nich niejasne. Następnie poproś uczniów, by na podstawie notatek przygotowali i wygłosili własne wypowiedzi spełniające wymagania wypowiedzi maturalnej. Podczas wygłaszania tych wypowiedzi pozostali uważnie słuchają, gdyż ich zadaniem będzie konstruktywna ocena ze zwróceniem uwagi na to, co było w nich dobre, czego zabrakło.

Podsumowanie:

Jako podsumowanie można wykorzystać fragmenty artykułu Katarzyny Kuczyńskiej-Koschany *Wiersze „suchego pogromu” – Marzec '68 w poezji polskiej (rekonesans)*

Rok 1968 jest pogromem i jednocześnie nim nie jest. „Jest”, gdyż jego konsekwencje w polskiej pamięci zbiorowej przypominają, a nawet przekraczają konsekwencje poprzednich pogromów na ziemiach polskich (wyjąwszy jedynie konsekwencje Jedwabnego, rozumianego jako pogrom

wewnątrzrzagładowy). „Nie jest”, ponieważ nie ma przebiegu podobnego dla typowych pogromów (przyjmuję tu definicję z *Polskiego słownika judaistycznego*, w którym Marzec '68 nie jest traktowany jako pogrom – nazywa się go „nagonką antysemitką”. Tę tożsamość i nietożsamość z innymi pogromami bardzo dobrze, moim zdaniem, streszcza formuła Michnika. Bardziej jednak jest, jak to znakomicie pokazuje Lidia Burska w książce *Awangarda i inne złudzenia. O pokoleniu '68 w Polsce*, która używa już nie przymiotnika „pogromowy”, ale rzeczownika „pogrom” (i – moim zdaniem – doskonale definiuje też istotę suchego pogromu).

Na zakończenie to, co o sytuacji Żydów po wydarzeniach marcowych w Polsce napisał w liście do Henryka Grynberga Czesław Miłosz:

***Prawdopodobnie są przeznaczenia narodów, i jeżeli chodzi o Polskę, przeznaczeniem są dziesięciolecia literatury emigracyjnej, która teraz, wobec nowej sytuacji w Polsce, będzie zasilana przez ludzi takich jak Pan, Żydów i nie-Żydów.
[...] żeby robić antysemityzm w Polsce, kraju Treblinki, trzeba być bandą skurwysynów i idiotów. W wyniku tego zanoszą się na nową truciznę i mitologizację.***

16 kwietnia

Czesław M., *List do Henryka Grynberga*, „Kwartalnik Artystyczny” nr 3/2005.
Hanna Antos, *Polska Czesława Miłosza*, „Karta” nr 69, 2011.

Bibliografia:

1. J. Kaczmarek, *Opowieść pewnego emigranta*, <http://www.kaczmarek.art.pl/tworczość/wiersze/opowiesc-pewnego-emigranta/> (dostęp 8 maja 2018r.)
2. M. Masłowska-Taffel – *W żółtych płomieniach liści* – interpretacja, <http://lubimyuczyc.blogspot.com/2017/08/piosenka-jest-dobra-na-wszystko-w.html> (dostęp 8 maja 2018r.)
3. Cz. Miłosz, *List do Henryka Grynberga*, „Kwartalnik Artystyczny” nr 3/2005.
4. A. Osiecka, *W żółtych płomieniach liści* (wykonanie Skaldowie i Łucja Prus)
5. A. Szczypiorski, *Początek, Poznań 1990, s. 158*;
6. N. Tenenbaum, *Do tow. I sekretarza KC PZPR, Władysława Gomułki*: <http://natan.sychut.com/chocholy.html> (dostęp 8 maja 2018r.)
7. Poczta Polska – pamiątkowa kartka pocztowa wydana z okazji 50 rocznicy marca '68 – blog Jim bao Today, <http://jimbaotoday.blogspot.com/2018/03/marzec-68-i-gorzkie-marcowe-migday-w.html> (dostęp 8 maja 2018r.)

8. antysemitki plakaty propagandowe, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Antysemityzm>, (dostęp 8 maja 2018r.)
9. Lunapark przy murze Warszawskiego Getta ze słynną karuzelą, blog Jim bao Today, <http://jimbaotoday.blogspot.com/2015/02/lunapark-przy-murze-warszawskiego-getta.html>, (dostęp 8 maja 2018r.)

Język polski
Rafał Feceneć

TEMAT

Między perswazją a manipulacją językową. Propaganda i jej skutki.

Zajęcia nawiązują do spektaklu Michała Zadary *Sprawiedliwość* w Teatrze Powszechnym w Warszawie. Mają przybliżyć uczniom mechanizmy języka propagandy i skutków jego użycia.

CELE LEKCJI:

Uczeń/uczennica:

- odczytuje sens całego tekstu (a w nim znaczenia wyrazów, związków frazeologicznych, zdań, grup zdań uporządkowanych w akapicie, odróżnia znaczenie realne i etymologiczne) oraz wydzielonych przez siebie fragmentów; potrafi wyjaśnić ich sens oraz funkcję na tle całości
- rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych, politycznych (przemówienie) wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte; (przemówienie)
- wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście
- wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym, dokonuje jego logicznego streszczenia
- rozpoznaje manipulację językową w tekstach w języku polityków
- dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu
- dostrzega w świecie konflikty wartości (np. równości i wolności, sprawiedliwości i miłosierdzia) oraz rozumie źródła tych konfliktów
- tworzy dłuższy tekst pisany lub mówiony (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub fragmentu) zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)

- opracowuje redakcyjnie własny tekst (dokonuje uzupełnień, przekształceń, skrótów, eliminuje przypadkową niejednoznaczność wypowiedzi, sporządza przypisy)
- wykonuje różne działania na tekście cudzym
- operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: Polska, Europa, świat – współczesność i przeszłość; kultura, cywilizacja, polityka).

METODY:

- pogadanka
- miniwykład
- praca w grupach
- dyskusja.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- dostęp do Internetu
- rzutnik multimedialny/tablica interaktywna
- M. Głowiński, *Nowomowa po polsku* (fragment)
- S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony* (fragment)
- nagranie przemówienia Wiesława Gomułki
- przemówienie Wł. Gomułki do aktywu partyjnego, 19 marca 1968 r. (fragmenty)
- artykuł Konstantego Jeleńskiego *Hańba czy wstyd* opublikowany w paryskiej *Kulturze* (fragment)
- generator przemówień
- wybór tekstów na temat Żydów dokonany przez prof. Piotra Osękę na Facebooku
- post z Facebooka.

PRZYGOTOWANIE DO LEKCJI:

Uczniowie na lekcji poprzedzającej dostają pracę domową: Zdobyć informacje na temat *nowomowy*.

Można również polecić uczniom przeczytanie fragmentów publikacji Michała Głowińskiego *Nowomowa po polsku* lub *Marcowe gadanie*. Notatkę należy sporządzić w dowolnej formie w zeszytce.

Przebieg zajęć:

Część I.

1. Zapytaj uczniów, z czym kojarzy im się *propaganda*. Jaką może mieć formę. W jakich sytuacjach życia społeczeństwa można się z nią spotkać.
2. Poproś o wnioski z lektury zadanych tekstów.

Przykładowy kierunek rozważań:

Nowomowa

Najważniejsze cechy polskiej nowomowy opisał Michał Głowiński w publikacji *Nowomowa po polsku*. Są to:

Przewaga wartościowania nad znaczeniem

Za główną cechę nowomowy Michał Głowiński uznał tendencję do jednoznacznego wartościowania pojęć i zjawisk, prowadzącą do ich polaryzacji. Podział świata na swój – obcy, dobry – zły, postępowy – wsteczny był w nowomowie istotniejszy niż niesione przez słowa sensory. Epitety i porównania, a nawet same przywoływane tematy, mogły być pozbawione znaczeń, gdyż sens nie jest tak istotny jak zawarte w mowie elementy oceny. Język nowomowy z upodobaniem odwoływał się do metaforyki militarnej (figura wroga szczególnie popularna była w czasach stalinizmu i wypadków marcowych). Licznie występujące przymiotniki wprowadzały z góry określony pozytywny lub negatywny sens (np.: *przyjacielska wizyta, słuszny kierunek, zapluty karzeł reakcji*). Także słowa czy związki frazeologiczne w codziennym języku neutralne, w nowomowie mogły zostać silnie nacechowane emocjonalnie. Często spotykaną w nowomowie figurą retoryczną była peryfraza, jej użycie ułatwiało wartościowanie pojęć i petryfikowało używane w ten sposób frazy, np.: *PPR – przodujący oddział klasy robotniczej*. Często odwoływano się także do hiperboli i eufemizmu (które pozwalały wyolbrzymiać własne sukcesy, umniejszając zasługi wroga). Słowa niewygodne lub kłopotliwe były marginalizowane. Jeśli nie dało się zdyskredytować jakiegoś określenia, ograniczano jego użycie. Tak potraktowano słowo *wolność*, unikano go, lub tam, gdzie to było możliwe, zastępowano określeniem *wyzwolenie*. Nowomowa posługiwała się chętnie sloganem (ze względu na jego apodyktyczność) i symbolem (np.: w okresie stalinowskim *coca-cola* i *Wall Street* odnosiły się wprost do amerykańskiego imperializmu). Wartościowaniu mogła służyć nawet kolejność wyrazów, obowiązującą formułą był zwrot *partia i rząd*, nigdy nie stosowano szyku odwrotnego.

Rytualność

Język nowomowy był językiem rytualnym, jasno narzucał co, kiedy i w jaki sposób można powiedzieć (najsilniej zrytualizowany był język przemówień okolicznościowych). Występowały w nim po wielokroć powtarzane klisze językowe. W pewnych sytuacjach jest konieczne użycie określonych sformułowań. Na przykład w PRL-u niemal w każdym przemówieniu przywódców partyjnych musiały pojawić się deklaracje wierności socjalizmowi i Związkowi Radzieckiemu. Eliminuje się z języka niewygodne zwroty i utrwała wybrane formuły językowe (np.: *przejściowe trudności* zamiast *kryzys*).

Utylitarność i apodyktyczność

Nowomowa była także utylitarna, podporządkowana potrzebom władzy, dlatego też mogła być arbitralnie kształtowana, zmieniana zależnie od okoliczności (tematy, które funkcjonują w publicznej debacie, mogły zniknąć zastąpione przez inne wątki, tak jak to miało miejsce np. w marcu 1968 roku). Narzucane były nie tylko zagadnienia, ale i słowa oraz zwroty, za pomocą których o nich mówiono.

Magiczność

Istotną cechą nowomowy była jej magiczność. Głoszone formuły nie opisywały rzeczywistości, ale miały charakter życzeniowy, mimo że gramatycznie były to zwykle wypowiedzi twierdzące (np.: *Młodzież zawsze z Partią. Naród z Partią, Partia z Narodem, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza przewodnią siłą narodu.*). Slogany partyjne mówiły o rzeczach pożądanym tak, jak gdyby były one już realne; w ten sposób nowomowa kształtowała świat, który opisywała.

Arbitralność

Związana jest z władzą, która decyduje, jakie słowa lub wyrażenia i w jakich sensach mogą być używane, a jakie zabronione (np. rewolucja 1917 r. w Rosji musiała być zawsze określana jako Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa).

Antykomunikacyjność

Nowomowa wyklucza jakikolwiek dialog, wymianę informacji bądź prowadzenie negocjacji. W nowomowie akt komunikacji jest jednostronny: nadawca przekazuje rozkaz, instrukcję, obwieszczenie, a zadaniem odbiorcy jest podporządkowanie się woli nadawcy czyli władzy.

Totalitarność

Polega na tym, że przekaz formułowany przez nadawcę jest tak zbudowany, aby odbiorca nie mógł poddać go refleksji. Twórcy tekstów napisanych nowomową przyznają jej prawo do oceniania różnych wypowiedzi i stylów.

3. Zapytaj uczniów, czy dostrzegają w tekstach formy językowe, które sprzyjają wyrażaniu wartości.

Przykładowy kierunek rozważań:

- Gramatyczne środki wyrażania wartości:

Końcówki fleksyjne

końcówki mianownika liczby mnogiej rzeczowników osobowych rodzaju męskiego.

Obok tzw. końcówki godnościowej – *owie* (*panowie, monarchowie, bohaterowie, królowie, senatorowie, posłowie*), dołączającej się często (ale nie wyłącznie) do nazw wartościowanych pozytywnie, pojawiają się końcówki deprecjonujące (zwykle – *i /-y*), wyrażające lekceważący stosunek do określanej w ten sposób grupy ludzi (*Araby – Arabowie, Murzyny – Murzyni, Cygany – Cyganie*, a także *profesory, doktory, ministry*). Te końcówki regularnie dołączają się do rzeczowników opisujących osoby oceniane negatywnie (np. *chamy, jełopy, groszoroby, tępaki*).

Funkcję deprecjonującą mają także niektóre odnoszące się do mężczyzn formy z typowo żeńską końcówką – *a*, zwłaszcza jeśli przypisujemy im rodzaj żeński (*Jan to straszna łamaga, pokraka, oferma, niemota, gapa*).

Środki słowotwórcze:

przyrostki potoczne:

– świadczą niejednokrotnie o negatywnym nastawieniu do opisywanego zjawiska lub danej osoby np. – *ol* (*robol*), – *ak* (*tępak*), – *och* (*tłuścioch*), – *uch* (*smoluch*), – *yl* (*babsztyl*)

– przyrostki zdrabniające i spieszczające są dowodem wartościowania pozytywnego, np. – *ątko* (*dzieciątko*), – *usia* (*mamusia*), – *uś* (*kotuś*), – *unia* (*babunia*), – *(ecz)ek* (*pies(ecz)ek*).

Konstrukcje składniowe:

Jeśli mówimy, że coś stało się dzięki czemuś, oceniamy to zjawisko pozytywnie. Gdy używamy połączenia coś stało się przez coś przyczynę zdarzenia wartościujemy negatywnie.

Źródło: J. Kopciński, *Przeszłość to dziś klasa 3*, Stentor, Warszawa 2014; s. 141.

4. Zapytaj uczniów, w jaki sposób można było bronić się przed propagandą. Czy w ogóle było to możliwe?

Przykładowy kierunek rozważań:

Zwróć uwagę, że pisarze na różne sposoby próbowali odkłamywać rzeczywistość. W PRL-u, w okresie panowania socrealizmu i nasilonych represji, było to praktycznie niemożliwe.

Język dyskursu politycznego czasów realnego socjalizmu interesował poetów Nowej Fali. Zwracali oni uwagę na to, jak język, którym władza mówi do społeczeństwa, przestaje pełnić funkcje komunikacyjne, uniemożliwia skuteczne porozumiewanie się i traci wiarygodność.

Stanisław Barańczak, w swojej książce *Czytelnik ubezwłasnowolniony* wyróżnił stałe mechanizmy języka propagandy w czasach PRL-u.

1. EMOCJONALIZACJA ODBIORU – Nadawca odwołuje się nie tylko do rozumu odbiorcy, ale i do jego uczuć.
2. WSPÓLNOTA ŚWIATA I JĘZYKA – Nadawca ustanawia jakieś „my”, które ma go łączyć z odbiorcą – sugerować, że obaj mają te same doświadczenia, tak samo oceniają rzeczywistość, wyznają te same wartości. To „my” istnieje w silnej opozycji wobec „oni”, wobec „innych”, którzy są wrodoży w stosunku do „nas”.
3. SYMPLIFIKACJA (UPROSZCZENIE) SYSTEMU WARTOŚCI – Nadawca stara się stworzyć wrażenie, że istnieje tylko dobro i zło, bez „światłocienia”. Dobro reprezentujemy „my”, zło reprezentują „oni”.
4. BEZALTERNATYWNOŚĆ ODBIORU – Nadawca dąży do tego, aby pozbawić odbiorcę możliwości samodzielnego podejmowania decyzji. Na poziomie językowym może to osiągnąć przez używanie słownictwa jednoznacznego, które nie pozwala odbiorcy na własną interpretację.

Część II.

Spojrzenie na różne teksty kultury pod kątem języka propagandy.

Proponuję różne teksty, w których można znaleźć elementy propagandy i przykładowe zadania.

1. Przemówienia Wiesława Gomułki:

W spektaklu Michała Zadary *Sprawiedliwość* wątek wystawienia *Dziadów* w reż. Kazimierza Dejmka pojawia się jako kontekst wydarzeń marcowych. Przedstawienia *Dziadów* Dejmka stały się polityczną odskocznią o wymowie antyradzieckiej – mówił I sekretarz PZPR Władysław Gomułka do warszawskiego aktywu partyjnego.

Zadanie:

Zaproponuj uczniom wysłuchanie fragmentu wypowiedzi Władysława Gomułki i poproś, aby wskazali językowe środki służące propagandzie. Warto zwrócić uwagę, w jakim celu Gomułka cytuje fragmenty dramatu Mickiewicza.

<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/277607,Dziady-pretekst-do-antysemickiego-Marca-1968> (dostęp 8 maja 2018)

Atak Gomułki na Żydów był zarówno częścią wewnątrzpartyjnej rozgrywki o władzę, jak i odzwierciedleniem polityki ZSRR. Jego konsekwencją były czystki i szykany wobec osób pochodzenia żydowskiego, następnie zmuszenie wielu z nich do emigracji, a także zerwanie dyplomatycznych stosunków z Izraelem. Podobne ćwiczenie można wykonać, dając uczniom fragment tekstu przemówienia, całości nie da się przeczytać.

ZAŁĄCZNIK NR 2 ---

19 marca 1968 r. Warszawa. Antysemickie akcenty w przemówieniu Wł. Gomułki do aktywu partyjnego.

„TOWARZYSZE!

W wydarzeniach, jakie miały miejsce, aktywny udział wzięła część młodzieży akademickiej pochodzenia lub narodowości żydowskiej. Rodziny wielu z tych studentów zajmują mniej lub bardziej odpowiedzialne, a także wysokie stanowiska w naszym państwie. Ta przede wszystkim okoliczność spowodowała, iż na fali tych wydarzeń wypłynęło, opacznie nieraz pojmowane hasło walki z syjonizmem.

Czy w Polsce są żydowscy nacjonałiści, wyznawcy ideologii syjonistycznej? Na pewno tak. Byłoby jednak nieporozumieniem, gdyby ktoś chciał dopatrywać się w syjonizmie niebezpieczeństwa dla socjalizmu w Polsce, dla jej ustroju społeczno-politycznego (...). Nie oznacza to jednak, że w Polsce nie ma w ogóle problemu, który nazwałbym samookreśleniem się części Żydów – obywateli naszego państwa. O co mi chodzi, przedstawię na przykładach.

W roku ubiegłym podczas czerwcowej agresji Izraela przeciw państwom arabskim określona liczba Żydów w różnych formach objawiała chęć wyjazdu do Izraela celem wzięcia udziału w wojnie z Arabami. Nie ulega wątpliwości, że ta kategoria Żydów obywateli polskich uczuciowo i rozumowo nie jest związana z Polską, lecz z państwem Izrael. Są to na pewno nacjonałiści żydowscy. Czy można mieć do nich za to pretensje? Tylko takie, jakie żywią komuniści do wszystkich nacjonalistów, bez względu na ich narodowość. Przyпускаm, że ta kategoria Żydów wcześniej lub później opuści nasz kraj.

W swoim czasie otworzyliśmy szeroko nasze granice dla wszystkich, którzy nie chcieli być obywatelami naszego państwa i postanowili udać się do

Izraela. Również i dziś tym, którzy uważają Izrael za swoją ojczyznę, gotowi jesteśmy wydać emigracyjne paszporty [...].

Nie ulega wątpliwości, że i obecnie znajduje się w naszym kraju określona liczba ludzi, obywateli naszego państwa, którzy nie czują się ani Polakami, ani Żydami. Nie można mieć do nich o to pretensji. Nikt nikomu nie jest w stanie narzucić poczucia narodowości, jeśli go nie posiada. Z racji swych kosmopolitycznych uczuć ludzie tacy powinni jednak unikać dziedzin pracy, w których afirmacja narodowa staje się rzeczą niezbędną.

Jest wreszcie trzecia, najliczniejsza grupa naszych obywateli pochodzenia żydowskiego, którzy wszystkimi korzeniami wrosli w ziemię, na której się urodzili i dla których Polska jest jedyną ojczyzną. Wielu z nich zajmuje odpowiedzialne stanowiska państwowe i partyjne, pracując na kierowniczych stanowiskach, w różnych dziedzinach naszego życia. Wielu z nich swą pracą i walką rzetelnie zasłużyło się Polsce Ludowej, sprawie budowy socjalizmu w naszym kraju. Partia ceni ich za to wysoko.

Niezależnie jednak od tego, jakie uczucia nurtują obywateli naszego kraju pochodzenia żydowskiego, partia nasza przeciwstawia się z całą stanowczością wszelkim zjawiskom, które noszą cechy antysemityzmu. Syjonizm zwalczamy, jako program polityczny, jako nacjonalizm żydowski – i to jest słuszne. Nie ma to nic wspólnego z antysemityzmem. Antysemityzm ma miejsce wówczas, jeśli ktoś występuje przeciwko Żydom dlatego, że są Żydami. Syjonizm i antysemityzm – to dwie strony tego samego nacjonalistycznego medalu [...].”

Źródło: Przemówienie tow. Wł. Gomułki do aktywu partyjnego, „Trybuna Ludu”, nr 79, Warszawa 1968.

Ciekawym wydaje mi się ukazanie fragmentu tekstu, który był reakcją na to przemówienie. Oczywiście w kraju on nie mógł się ukazać. Przy okazji warto wspomnieć o roli paryskiej Kultury.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Maj 1968 r. Paryż. Reakcja środowisk emigracyjnych na wydarzenia w Polsce.

Z artykułu Konstantego Jeleńskiego *Hańba czy wstyd* opublikowanego w paryskiej Kulturyze.

Obecny nawrót antysemityzmu w Polsce jest jedną z boleśniejszych spraw w naszej historii. Nie tylko dlatego, że w Polsce właśnie, na oczach Polaków zginęły miliony Żydów zamordowanych przez hitlerowców. Nie tylko dlatego, że z trzech milionów Żydów pozostało w Polsce 30.000 niedobitków, którym w normalnych warunkach, w ludzkim społeczeństwie, po tak strasznej tragedii, nic już nie powinno zagrażać. W pierwszym rządzie dlatego, że do antysemityzmu doczepiono teraz hipokryzję. Hipokrytami są ci, którzy

antysemityzm podniecają, którzy uciekają się do tej strasznej broni w swej walce o władzę, w swych porachunkach wewnątrz partii. Usuwając Żydów ze stanowisk w partii, w rządzie, w administracji, w instytucjach kulturalnych, atakując Żydów, denuncjując Żydów, wyliczając żydowskie nazwiska wśród opozycji studenckiej, rewizjonistycznej i liberalnej, krzyczą bez przerwy, że nie są antysemitami, Panie Boże i Karolu Marksie broń! (...)

Hipokrytą jest również Gomułka, kiedy mówi, że „antysyjonizm nie ma nic wspólnego z antysemityzmem” i wyjaśnia: „antysemityzm ma miejsce wówczas, jeśli ktoś występuje przeciwko Żydom dlatego, że są Żydami”. Ponieważ w Polsce poza O.N.R.-em i Falangą (nie licząc szeregu ludzi spośród Stronnictwa Narodowego) „konsekwentne” teorie rasistowskie na modłę hitlerowskich ustaw norymberskich nie istniały – można na tej podstawie twierdzić, że antysemityzmu w Polsce nie było. Polacy nie występowali przeciw Żydom „dlatego, że są Żydami”, ale dlatego, że Żydzi „są brudni, chciwi, kłamią, mają pejsy, mówią żargonem, nie chcą się asymilować”, a także dlatego, że „się asymilują, przestają mówić żargonem, są elegancko ubrani, chcą być Polakami”. Dlatego, że są niekulturalni” i dlatego, że „są za bardzo kulturalni”. Dlatego, że „...są przesądni, zacofani i ciemni” i dlatego, że są piekielnie zdolni, postępowi i ambitni”. Dlatego, że „mają długie, garbate nosy” i dlatego, że nieraz nie można ich odróżnić od „czystych Polaków”. Dlatego, że „ukrzyżowali Chrystusa”, że „praktykują ubój rytualny i ślęczą nad Talmudem” i dlatego, że „wzgardzili własną religią i są ateistami”. Dlatego, że „są chuderlawi, chorowici, wrodzone ofiermy i ofiary”, i dlatego, że są „wysportowani, mają bojówki i chucpę”. Dlatego, że „są bankierami i kapitalistami”, i dlatego, że są komunistami i agitatorami”. W żadnym wypadku dlatego, że „są Żydami”.

Tak samo przedstawia się sprawa z „antysyjonizmem”. Gomułka nie jest antysemitą. Zarzuca on po prostu Żydom, że są „syjonistami” (...).

Na czym zaś polega „syjonizm” polskich Żydów? Po prostu na tym, że na równi ze wszystkimi uczciwymi Polakami, ze światową opinią i zgodnie z obiektywną prawdą sprzeciwili się tezie Gomułki, że w ostatnim konflikcie z Arabami Izrael był agresorem. Należy dodać, że kłamstwa Gomułki, a zwłaszcza nacisk, żeby kłamstwo to było „spontanicznie” popierane przez społeczeństwo, nie mogą usprawiedliwić żadne względy „solidarności ze Związkiem Radzieckim” ani szantaż rosyjskiego niebezpieczeństwa. Na dzisiejszym etapie obozu komunistycznego było to lizusostwo na ochotnika [...].

Trudno się dziwić hipokryzji komunistów polskich. Antysemicką hecę rozpętało stanowisko Gomułki w konflikcie izraelsko-arabskim. Niestety, ani liberalna opozycja, ani Kościół katolicki nie przeciwdziałały z dostateczną siłą tej hipokryzji i uczestniczą poniekąd w zмовie milczenia zakładając, że antysemityzmu polskiego nie ma, że istnieje międzynarodowa „propaganda antypolska” szerzona przez Żydów. Antysemityzm jest złem bezwzględny,

ale jest również symptomem zła ogólnego. Zagraża nie tylko Żydom – ale wszystkim Polakom [...].

Dlatego żałuję, że na odważnym zebraniu związku Literatów Polskich wszyscy niemal podchodzili do antysemityzmu jako „prowokacji”. Nikt się nie zastanowił w Polsce, jakie są historyczne, polityczne, społeczne przyczyny faktu, że można w roku 1968 na hasłach antysemickich torować sobie drogę do władzy. Na emigracji obowiązuje podobnie uproszczony schemat myślowy. Biuletyn Prasowy Radia Wolna Europa pisze: „Antysemityzm w Polsce, jeśli istnieje – to jedynie w partii. W szerokich masach społeczeństwa potępia się stale różne wrogie antysemickie wystąpienia partii i reżymu” [...].

Wydaje mi się, że nie wystarcza wobec tego okrzyk „Hańba!”, godzący w innych; że wszyscy Polacy, gdziekolwiek są, powinni odczuć palący wstyd.

Polska w obozie komunistycznym staje się odpowiednikiem Grecji w świecie zachodnim. I tu i tam garstka zupaków pod pretekstem egalitarnego antyliberalizmu nawiązuje do najgorszych tradycji narodowych ciemnogrodów. Nie zapominajmy, że ich odskocznia w Polsce jest antysemityzm.

Źródło: K. Jeleński, Hańba czy wstyd, „Kultura”, nr 5, Paryż 1968. <http://jewish.org.pl/historia/prasa-marcowa-i-w-prasie-o-marcu-teksty-nrwe-1163/> (dostęp 8 maja 2018)

Kolejna propozycja może służyć zabawie, ale też pokaże, jak to się działo, że Gomułka mógł przemawiać nawet 2 godziny. Jeśli wierzyć instrukcji Generatora Przemówień, mógł przemawiać jeszcze dłużej. Zaproponuj uczniom, by ułożyli takie przemówienie.

Generator Przemówień

Połącz dowolny tekst z komórki z pierwszej kolumny z tekstem z dowolnej komórki z drugiej kolumny. I tak kolejno. Czytaj za każdym razem inne fragmenty tak, aby kolejność się nie powtarzała. Otrzymasz logiczny tekst.

Ilość możliwych kombinacji wynosi 1.0000. Wystarczy na 40 godzinne przemówienie.

1	2	3	4
Koleżanki i koledzy	realizacja nakreślonych zadań programowych	zmusza nas do przeanalizowania	istniejących warunków administracyjno-finansowych.
Z drugiej strony	zakres i miejsce szkolenia kadr	spełnia istotną rolę w kształtowaniu	dalszych kierunków rozwoju.
Podobnie	stały wzrost ilości i zakres naszej aktywności	wymaga sprecyzowania i określenia	systemu powszechnego uczestnictwa.
Nie zapominajmy jednak, że	aktualna struktura organizacji	pomaga w przygotowaniu i realizacji	postaw uczestników wobec zadań stawianych przez organizację.
W ten oto sposób	nowy model działalności organizacyjnej	zabezpiecza udział szerokiej grupie w kształtowaniu	nowych propozycji.
Praktyka dnia codziennego dowodzi, że	dalszy rozwój różnych form działalności	spełnia ważne zadania w wypracowaniu	kierunków postępowego wychowania.
Wagi i znaczenia tych problemów nie trzeba szerzej uzasadniać, ponieważ	stałe zabezpieczenie informacyjno – programowe naszej działalności	umożliwia w większym stopniu tworzenie	systemu szkolenia kadry odpowiadającego potrzebom.
Różnorakie i bogate doświadczenia	wzmacnianie i rozwijanie struktur	powoduje docenianie wagi	odpowiednich warunków aktywizacji.
Troska organizacji, a szczególnie	konsultacja z szerokim aktywem	przedstawia intersującą próbę sprawdzenia	modelu rozwoju.
Wyższe założenia ideowe, a także	rozpoczęcie powszechnej akcji kształtowania postaw	pociąga za sobą proces wdrażania i unowocześniania	form oddziaływania.

Kolejne zadanie może polegać na wypisaniu haseł z transparentów i zastanowienie się nad ich znaczeniem.

81

Uczestnicy „masówek” domagali się ujawnienia i ukarania wszystkich winowajców awantur, oczyszczenia PZPR z „syjonistów, rewizjonistów i kosmopolitów” oraz wyrażali poparcie dla Władysława Gomułki. Powszechnie znanymi hasłami z tego typu spotkań były: „Literaci do pióra, studenci do nauki”, „syjoniści do Syjonu” (ale także błędne „Syjoniści do Syjamu”), „Syjoniści do Dajana”, „Oczyścić partię z syjonistów” Masówki transmitowano w telewizji. Zdarzało się, że tło dźwiękowe dogrywano z meczów piłkarskich, gdyż w rzeczywistości robotnicy nie wyrażali głośnego aplauzu

ZAŁĄCZNIK NR 5

<https://www.polskieradio.pl/155/2725/Galeria/791146/39>, (dostęp 8 maja 2018)

Kolejne ćwiczenie może polegać na porównaniu dwóch tekstów. Zanim Uczniowie to zrobią, poprosz, aby znaleźli znaczenie wyrażenia *piąta kolumna*.

Określenie „piąta kolumna” pochodzi z czasów hiszpańskiej wojny domowej (1936-1939). Użył go po raz pierwszy frankistowski generał Emilio Mola, który w 1936 w przemówieniu radiowym powiedział, że oprócz czterech kolumn wojsk generała Francisco Franco, maszerujących na Madryt, w mieście jest jeszcze piąta kolumna, czyli zwolennicy nacjonalistów w stolicy. Za tę wypowiedź gen. Mola został skrytykowany przez innych dowódców frankistowskich.

Wprawdzie działania V kolumny mają zwykle drugorzędne znaczenie, ale termin ten doskonale wpisuje się w stereotyp wroga wewnętrznego, co w warunkach wojennych bywa uzasadnieniem oraz przyczyną pogromów, represji wojska lub administracji rządowej przeciwko mniejszościom narodowym itp. zjawisk.

ZAŁĄCZNIK NR 6

Pragnę oświadczyć, co następuje: nie czyniliśmy przeszkód obywatelom polskim narodowości żydowskiej w przeniesieniu się do Izraela, jeżeli tego pragnęli. [...] Nie chcemy piątej kolumny w Polsce. Niech ci, którzy odczuwają, że słowa te są skierowane pod ich adresem – niezależnie od ich narodowości – wyciągną z nich właściwe dla siebie wnioski.

Władysław Gomułka, VI Kongres Związków Zawodowych, 19 czerwca 1967:

V kolumna w Polsce już bez ograniczeń, czując zewnętrzne wsparcie, atakuje kłamliwie i skrajnie nienawistnie i morderczo państwo swego zamieszkania. Państwo, które w swej dobroci pozwoliło im wgramolić się do Sejmu, założyć antypolskie organizacje i media i pozwala jeszcze w swej naiwności bluzgać kłamstwami w polskiej państwowej telewizji, do której ta wredna kolumna chodzi tylko po to, by Polsce i Polakom przyłożyć i upokorzyć.

Krystyna Pawłowicz, Facebook, 23 lutego 2018

Ostatnia propozycja, to opublikowany przez Piotra Osękę na Facebooku wybór kilkudziesięciu najbardziej charakterystycznych tekstów. Poprosz uczniów o wskazanie w nich elementów propagandy oraz rozpoznanie z jakich czasów pochodzą. Część cytatów pochodzi z dzisiejszej prasy, część – sprzed 50 lat. Potraficie odróżnić?

- „Pamiętajmy o ogromnej akcji społeczeństwa na rzecz naszych ginących współobywateli Żydów. Akcji tym trudniejszej, że napotykał się w niej tragiczną bierność mas żydowskich i przeciwdziałanie także ze strony

żydowskich kolaborantów, policji, judenratów i gestapo, żydowskiego gestapo. Gwoli prawdzie historycznej trzeba ukazać i ten haniebny fragment okupacyjnej rzeczywistości”

- „Izrael buduje swoją pozycję nie tylko dzięki sprytowi i nieoglądaniu się na innych. Doskonale również wykorzystuje swoją diasporę na całym świecie, która liczbowo wcale nie jest wielka, ale za to jest bardzo zaangażowana w sprawy Izraela. Emigrujący Izraelczycy nigdy nie odcinają związków ze swoją ojczyzną, wręcz przeciwnie, niejednokrotnie próbują wykorzystać swój wyjazd dla celów całej wspólnoty.”
- „W walce o przetrwanie sami Żydzi nie mieli żadnych zahamowań; w gettach to policja żydowska brutalnie zapędzała swoich do transportów śmierci! Wielu ocalonych z zagłady nie rozumiało postępowania Polaków, przyznając, że było to wielce nierozsądne. Już o tym zapomnieli? (...) Był taki incydent w getcie, gdy Niemcy zażądali wydania kontyngentu małoletnich do transportu – i starszyzna dostosowała się do polecenia okupanta! Polscy rodzice woleliby sami zginąć, niż oddać na pewną śmierć swe potomstwo...”
- „Nie ulega wątpliwości, że obecnie znajduje się w naszym kraju określona liczba ludzi, obywateli naszego państwa, którzy nie czują się ani Polakami, ani Żydami. Nie można mieć do nich o to pretensji. Nikt nikomu nie jest w stanie narzucić poczucia narodowości, jeśli go nie posiada. Z racji swych kosmopolitycznych uczuć ludzie tacy powinni jednak unikać dziedzin pracy, w których afirmacja narodowa staje się rzeczą niezbędną.”
- „Nie jest dla nikogo politycznie zorientowanego tajemnicą sojusz zawarty między państwem Izrael i Niemiecką Republiką Federalną, sojusz, który szczególnie wyraziście odślaniał się przed nami w ostatnich latach. Z sojuszu tego wynikają oczywiście nie tylko usługi NRF dla Izraela, ale i odwrotnie. Te usługi Izraela i syjonizmu dla NRF ujawniły się w podjętej szerokiej kampanii, która z jednej strony ma wystawić świadectwo moralności współczesnym władzom NRF i oczyścić je z ich hitlerowskiej, zbrodniczej przeszłości, a z drugiej strony zożydzić prowadzoną przez naród polski walkę podziemną z hitlerowskim okupantem i przerzucić na naród polski odpowiedzialność za wymordowanie 6 milionów Żydów w obozach koncentracyjnych. Ta kampania próbuje równocześnie podważyć autorytet kierownictwa politycznego Polski Ludowej, a przede wszystkim autorytet Władysława Gomułki, który jest uosobieniem jedynie słusznej polityki międzynarodowej, określającej miejsce i bezpieczeństwo Polski w świecie. Syjoniści w Polsce podjęli to zamówienie polityczne NRF (...). Od dawna obserwujemy wysiłki podejmowane w tym właśnie kierunku.”
- „Z historii wiemy, że to zdejmowanie odpowiedzialności z Niemców odbywało się przy aktywnym udziale państwa Izrael, które od 1952 roku

otrzymywało miliardy marek odszkodowań od Niemiec za eksterminację Żydów. Ważnym momentem w tej sprawie było spotkanie premiera Ben Guriona z kanclerzem Niemiec Konradem Adenauerem w 1960 roku w Nowym Yorku. Premier Izraela oświadczył tam, że wczorajsze Niemcy nie są Niemcami dzisiejszymi, w związku z tym Żydzi w swojej modlitwie za pomordowanych w Holokauście nie będą używali sformułowania „Niemcy”, tylko „naziści”. Zatem zdejmowanie odpowiedzialności z Niemców i przerzucanie jej na Polaków to jest proces, który trwa już ponad 50 lat i jest szeroko opisany.”

- „jak wielkie targają nimi obawy, by nigdy nie trzeba było się opowiedzieć: Polska czy nie-Polska, rodacy czy ich wrogowie, pamięć o polskich bohaterach czy narracja o polskim współdziałaniu w Holokauście... Niestety, jasnie panie i panowie – dziś trzeba. Obrzydliwa, ohydna i ordynarna nagonka na Polskę realizowana przez część polityków izraelskich nie pozwala już być obojętnym nikomu. (...) osobiście mam nadzieję, że ci, którzy przypisują dziś Polsce niemieckie bestialstwo (...) spokojnego miejsca pod polskim niebem długo nie znajdą.”
- „Gaśnie więc pamięć o obozach zagłady, dyskretnym milczeniem pokrywa się to wszystko, co mówi o wspólnej walce, solidarnym współdziałaniu, udziale Polaków w ukrywaniu ludności żydowskiej, żeby tym głośniejszym, tym bardziej natrętnie eksponować tylko te fakty i incydenty, które rzucają strzępy jakiegoś cienia na nasz naród. To już nie poszczególne, oderwane głosy, to cała kampania, wielki frontalny atak, przemyślany do ostatniego słowa, do ostatniego... centa. [...] Nie tylko zacietrzewieni pismacy, również i autorzy książek o Polsce, okupacji, ludności żydowskiej ochoczo ciągną wóz wypełniony po brzegi nieporównanym ładunkiem nienawiści do wszystkiego, co polskie”.

Podsumowanie:

W podsumowaniu zajęć można poprosić uczniów, by podzielili się refleksjami na temat propagandy antyżydowskiej ukazanej w spektaklu Michała Zadary *Sprawiedliwość* wystawionym w Teatrze Powszechnym. Czemu służyła propaganda artykułów wspomnianych w spektaklu, jaka była konstrukcja tytułów do tych artykułów?

Warto, myślę, zwrócić uczniom uwagę, na propagandę czasów współczesnych. Jakie hasła zastąpiły te z marca 1968 roku. Polecam np. artykuł *Język wolnej Polski*. Tekst był opublikowany w „Dużym Formacie” 15 maja 2014 r.

Zadanie domowe

Poproś uczniów, by zinterpretowali wiersz Stanisława Barańczaka *Określona epoka*. Warto, by zwrócili uwagę na to, w jakim celu poeta posłużył się nowomową.

Bibliografia:

1. S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony*, w: M. Pawłowski, K. Porembska, D. Zych, *Potęga słowa Podręcznik do języka polskiego Klasa III część 2 od 1939 do dziś*, Nowa Era, Warszawa 2010, s. 89.
2. M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, w: M. Pawłowski, K. Porembska, D. Zych, *Potęga słowa Podręcznik do języka polskiego Klasa III część 2 od 1939 do dziś*, Nowa Era, Warszawa 2010, s. 90.
3. Generator przemówień, <http://www.mm.pl/~rados/tresc/gener.html> (dostęp 8 maja 2018)
4. W. Gomułka, Przemówienie do aktywu partyjnego, 19 marca 1968 r. w: Alina Cała i Helena Datner, *Dzieje Żydów w Polsce. Teksty źródłowe*. Warszawa 1997, s. 155.
5. W. Gomułka, Wyjaśnienie aktywowi partyjnemu Warszawy, dlaczego *Dziady* w reżyserii Dejмка zostały zdjęte ze sceny Teatru Narodowego – archiwum Polskiego Radia, marzec 1968 r. <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/277607,Dziady-pretekst-do-antysemickiego-Marca-1968> (dostęp 8 maja 2018)
6. K. Jeleński, *Hańba czy wstyd* w: w: Alina Cała i Helena Datner, *Dzieje Żydów w Polsce. Teksty źródłowe*. Warszawa 1997, s. 157.
7. J. Kopciński, *Przeszłość to dziś klasa 3*, Stentor, Warszawa 2014; s. 141.
8. P. Osęka, Antologia cytatów na Facebooku <https://www.facebook.com/jan.kran.7/posts/1568968159860851?pnref=story> (dostęp 8 maja 2018).

Michalina Butkiewicz

Edukatorka, doradczyni metodyczna, ekspertka MEN, autorka teatralnych projektów edukacyjnych realizowanych od 2000 roku w teatrach: Teatrze Współczesnym w Szczecinie, Teatrze Polskim w Bydgoszczy, Teatrze Lalek, Teatrze Jana Kochanowskiego w Opolu, Wytwórni Filmów Dokumentalnych i Fabularnych, Akademii Filmowej Multikina, Pleciuga w Szczecinie, Autorka scenariuszy lekcji języka polskiego, kulturowych i wychowawczych, Przewodnicząca Zarządu Głównego Stowarzyszenia Nauczycieli Polonistów w latach: 2009-2013, wizytator Centrum Edukacji Artystycznej w latach 2009-2016.

Rafał Feceneć

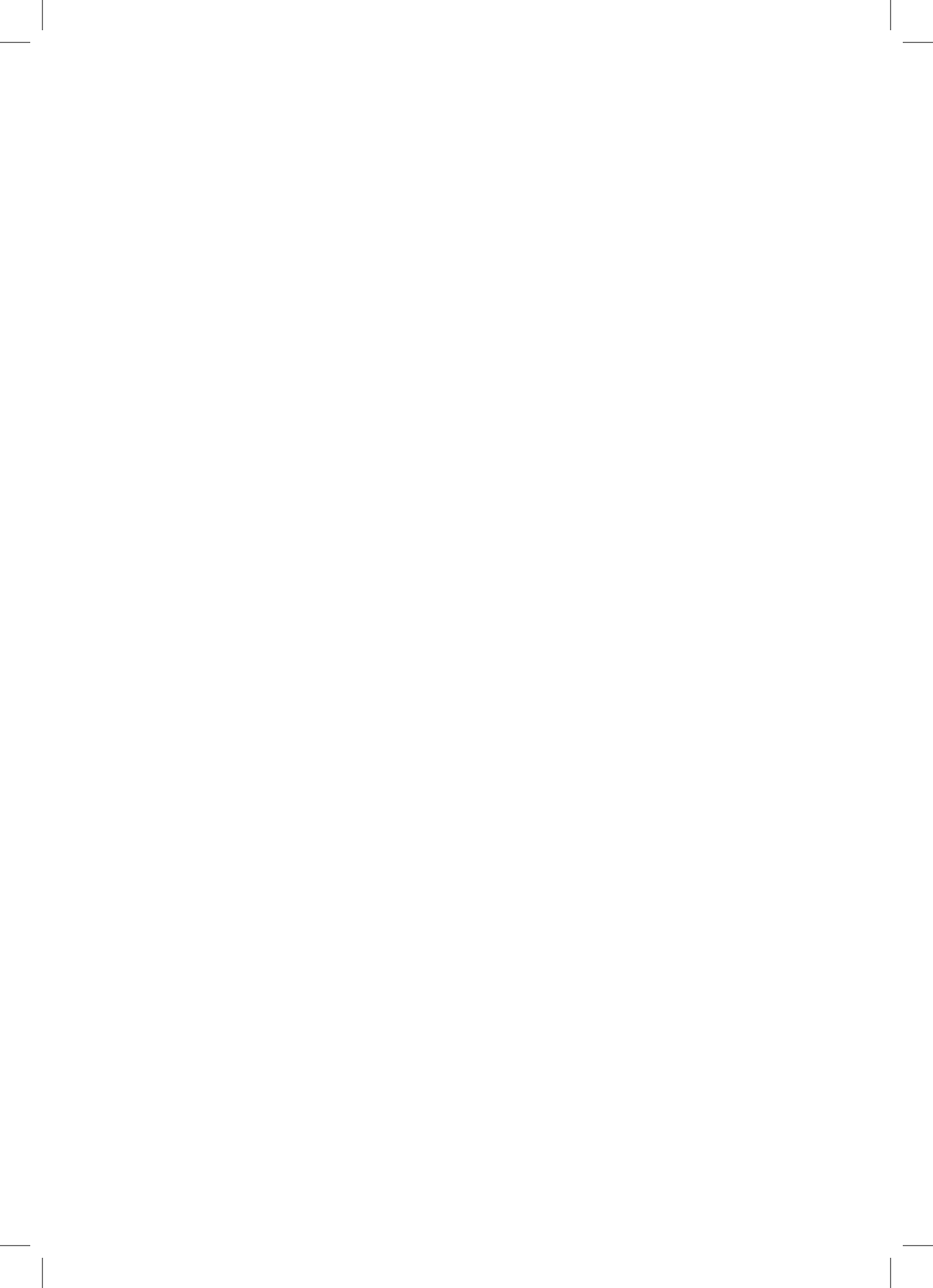
Nauczyciel języka polskiego i wiedzy o kulturze w LXX Liceum Ogólnokształcącym im. Aleksandra Kamińskiego w Warszawie. Od 1997 r. realizował innowacyjny program dla klas humanistycznych Warsztaty dziennikarskie, którego był współautorem. Jest autorem i koordynuje realizację Szkolnego Programu Wspierania Uzdolnień, który był podstawą przyznania LXX LO Certyfikatu Prezydenta m. st. Warszawy Wars i Sawa dla szkół wspierających i rozwijających uzdolnienia swoich uczniów. Współpracował z WFDiF przy tworzeniu scenariuszy zajęć w ramach Teatroteki. Egzaminator Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie.

Dorota Kalinowska

Nauczycielka-bibliotekarka, absolwentka bibliekoznawstwa i archeologii na Uniwersytecie Warszawskim, pasjonatka nieustannego samokształcenia – studia podyplomowe w zakresie muzealnictwa, filozofii i etyki oraz historii na Uniwersytecie Warszawskim. W obszarze jej zainteresowań znajdują się wszelkie działania pedagogiczne, wynikające z kooperacji sztuk i wielu dziedzin wpływających na rozwój i samodzielne myślenie uczniów. Stara się stosować połączenie różnych dziedzin w codziennej pracy z uczniami.

Agata Szymaniak

Absolwentka socjologii i pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Nauczycielka wiedzy o społeczeństwie i podstaw przedsiębiorczości w Liceum Plastycznym w Warszawie od 2010 roku. Podczas zajęć wykorzystuje formy pracy warsztatowej.
Działalność:
2014-2015 – doradztwo zawodowe z ZPSP „Planowanie ścieżki kariery zawodowej uczniów Liceum Plastycznego”
2013 – warsztaty „Między innymi”. Edukacja międzykulturowa w praktyce
2013 – badanie karier zawodowych absolwentów Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego
2010 – Badanie Instytutu Socjologii UKSW, Pracownia Badawcza Polskiego Pomiaru Postaw i Wartości pod kierunkiem ks.prof. dra hab. Sławomira H. Zaręby

Wydawca
Teatr Powszechny
im. Zygmunta Hübnera
ul. Zamoyskiego 20
03-801 Warszawa
22 818 15 75

Edukacja
Natalia Grzędzińska
510 131 807
n.grzedzinska@powszechny.com

Biuro Obsługi Widzów
22 818 48 19
bow@powszechny.com

Kasa biletowa
22 818 25 16
kasa@powszechny.com
godziny otwarcia:
pn-so 12.00-18.00
lub do rozpoczęcia ostatniego spektaklu
nd i dni świąteczne 14.00-18.00
lub do rozpoczęcia ostatniego spektaklu

Internetowa sprzedaż biletów
www.powszechny.com

**edukacja
w Powszechnym**